

2478

1905 p.
գոռաշխարհ և
լար...

3(47)

5-85

1930

1905

ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

(ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ)

9(47)

5-85

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ 1930

17)
85

24 JAN 2006
30 MAY 2011

Դ. Երդե

ИСП. ГОСБИБЛИОТЕКА Т.О.О.
И.И.В. № 3/5 3

1905-1907

Գ Յ ՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ (ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ)

✓
Türkmenistan
DEVLET
Kitapxanası
22
Туркменская
Библиотека

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ 1930

Թարգմ. Ս. Համալյան

42656-63

Главлит № А—64835

Заказ № 1316

Тираж 4000

Книжн. ф-ка Центриздата Народов СССР. Москва, Шлюзовая наб., 10

I. «ԱՄԲՈՂՋ ՀՈՂԸ» — «ԱՄԲՈՂՋ ԱԶԱՏՈՒՅՑՈՒՆԸ»

1905 — 1907 թվերի հեղափոխությունը ըստ իր շարժիչ ուժերի, բանվորա-գյուղացիական հեղափոխություն էր, բանվորների ու գյուղացիների հեղափոխություն էր: Յերկաթուղիների պողպատե գծերի վրա, անվեհեր մարտիկների արյունով ներկված Լոդձի ու Մոսկվայի փողոցներում, առաջին անգամ ցարիզմից կորզված, ապստամբության կարմիր դրոշը բարձրացրած ռազմանավերի վրա, Մերձփոլզյան շրջանի և Ուկրաինայի լայնածավալ դաշտերում, — ամենուրեք, ուր զգացվում էր իսկական հեղափոխության շունչը, նրա արարիչներն էին բանվորներն ու գյուղացիները, վոր ծառացել էին միահեծանության դեմ: Սակայն, յուր սոցիալական բովանդակությամբ 1905 — 1907 թվերի հեղափոխությունը բուրժուական հեղափոխություն էր: Տապալել կապիտալիստական իշխանությունը, հաստատել պրոլետարիատի դիկտատուրան ու ապա կառուցել սոցիալիստական հասարակարգ — սա յե սոցիալիստական հեղափոխության նպատակը: 1905 թվի հեղափոխությունը այլ բովանդակություն ուներ:

Բանվորներն ու գյուղացիները ուզում

«Բարե չալ էյին նախ և առաջ արմատախիլ անել միագոյությունը — պետությունը, վոչնչացնել ճորտատիրական չսանջվել» լատիֆունդիաները (խոշոր կալվածները) և

վերացնել բոլոր խոչնդոտները նոր հասարակարգի կառուցման ճամբից, հասարակարգի, վոր մաքրված պետք է լիներ ֆեոդալականության ու դասակարգայնության

կապանքներից: Հեղափոխութեան շնորհիվ պետք է ստեղծ-
վեր այնպիսի գյուղացիութիւն, վորը ընդունակ լիներ «իր
գոյութիւնը քարշ չտալու, չտանջվելու հողի վրա, այլ
զարգացնելու արտադրողական ուժերը, առաջ մղելու գյու-
ղատնտեսական կուլտուրան» (Լենին):

Գյուղացիութիւնը կռվում էր նախ և առաջ կալվա-
ծատիրոջ դեմ ու ցարի, իբրև առաջին կալվածատիրոջ ու
կիսաաճորտատիրական միապետութեան գլխավորի:

«Ի՞նչ է ուզում գյուղացիութիւնը հեղափոխութիւն-
նից» — հարցնում էր Լենինը, — գյուղացիութիւնը ուզում
է հող և ազատութիւն: Այդ մասին չի կարող յերկու կար-
ծիք լինել... «Ամբողջ հողը» — դա նշանակում է չբաժա-
րարվել վոչ մի մասնավոր զիջումով ու վողորմութիւնով,
դա նշանակում է սպասել վոչ թե գյուղացիների ու կալ-
վածատերերի փոխադարձ համաձայնութեանը, այլ կալ-
վածատիրական հողային սեփականութեան վոչնչացմանը...
«Ամբողջ ազատութիւնը»-ը — դա նշանակում է չինով-
նիկների և պետական ու հասարակական գործերը վարող
պաշտոնյաների ընտրողականութիւնը: «Ամբողջ ազատու-
թիւնը» — դա նշանակում է բոլորովին վոչնչացնել այն-
պիսի պետական իշխանութիւնը, վորը կախում չունի
ամբողջովին ու բացառապէս ժողովրդից, վորը ընտրված
չէ ժողովրդի կողմից, հաշվետու չէ ժողովրդի առաջ, չի
կարող փոփոխվել ժողովրդի կողմից: «Ամբողջ ազատու-
թիւնը» — դա նշանակում է, վոր վոչ թե ժողովուրդը
պետք է հպատակվի չինովնիկներին, այլ չինովնիկները
պետք է յենթարկվեն ժողովրդին»:

Պետք էր ճամբից փտարել գյուղացու
Տգրուկ կալվա-
ծատիրոջ դեմ մարմին կալած տգրուկ-կալվածատիրոջը,
վորի տնտեսութիւնը, ճորտատիրութեան
մնացորդների շնորհիվ, ընդհանուր առմամբ չափազանց
յետաձայն էր, առանձին դեպքերում նույնիսկ ավելի յետա-
մնաց, քան գյուղացիական տնտեսութիւնը:

Կալվածատերը գործադրում էր հողերի մշակման
գլխավորապէս այնպիսի սիստեմ, վոր չէր պահանջում
ներանից միջոցներ ներդնել հողի մեջ, չէր պահանջում
ծախսեր: Նա սովորաբար խուսափում էր այն ոխակից,
վոր կապված է գյուղատնտեսութիւնը կապիտալիստական
սիստեմով վարելու հետ: Կալվածատիրական այն հողերի
վրա, ուր գործադրվում էյին այսպէս կոչված «ոտրաբոտ-
կաները» և «խսպոլշինան»*, բերքը սովորաբար չափազանց
ցածր էր լինում:

Կալվածատիրական տնտեսութիւնը խճողում էր գյու-
ղացուն բազմաթիվ պարտավորութիւնների ցանցով: Այդ
ցանցի մեջ գյուղացին տանջվում էր, ինչպէս ճանճը
սարդի ձեռքին:

Միայն «ոտրաբոտկա»-ներով ու «խս-
վախառույա-
կան կապալ
ղացիական տնտեսութեան շահագործումը
կալվածատիրոջ կողմից: Դրանց կողքին կանգնած էր վաշ-
խառույի կապալը: 1861 թվից մինչև 1890 թ. կապալազինը

* «Ոտրաբոտկա»-ների ելութիւնը կայանում է նրանում,
վոր կալվածատերերի հողերը մշակում են գյուղացիները իրենց
ինվենտարով և վարձը ստանում են մասամբ փողով և մա-
սամբ մթերքով (հողակտորներով, ձմեռվան վարկով և այլն):
«Խսպոլշինա» կոչված տնտեսական ձևը «ոտրաբոտկա»-ների
տեսակներից մեկն է: Կալվածատիրական այս ձևի տնտեսու-
թեան համար անհրաժեշտ է հողաբաժնով ոժտված գյուղացի,
վորը ունի թեկուզ շատ վատ կենդանի ու անշունչ ինվենտար.
անհրաժեշտ է նաև, վոր այդ գյուղացին ճնշված լինի կարիքից
ու պատրաստ—լծի. տակ անցնելու: Ազատ վարձառութեան փո-
խարեն—լուծ. սա յե այդ սիստեմի անխուսափելի ուղեկիցը: Կալ-
վածատերը այս դեպքում հրապարակ է գալիս վոչ իբրև ձեռնար-
կող-կապիտալիստ, վոր ունի փող ու աշխատանքի բոլոր գոր-
ծիքները: Կալվածատերը այստեղ հրապարակ է գալիս իբրև
վաշխառու, վոր ոգտվում է հարկան գյուղացու կարիքից ու
ձեռք բերում նրա աշխատանքը յերեք անգամ պակաս գնով»
(Լենին, IX հատոր, I հրատարակ., էջ 614):

ամբողջ յերկրում բարձրացավ միջին հաշվով մինչև 300%, իսկ մի քանի սակավահող շրջաններում 500 և նույնիսկ 1000%-ով: Թեթև վաստակի հնարավորությունը ստիպում էր շատ կալվածատերերի կապալով տալ իրենց հողերը զրանց կարիքը զգացող գյուղացիությանը ու առանց վորևե ծախսի ու աշխատանքի ստանալ իրենց կալվածներից վաշխառույական յեկամուտներ:

Բացի դրանից, կալվածատիրական դասակարգը լայնորեն ոգտագործում էր իրադրություն առավելությունները և, իրապետական իշխանության վրա հենվելով, նրա ոգնությունը գյուղացիական յեկամուտները իր գրպանն էր քաշում: 1885 թվին հիմնված ազնվականների բանկը գլխավոր գործիքներից մեկն էր այն ֆինանսական գործարկումների, վոր ուղղված էյին դեպի կալվածատիրական հողատիրության ամբացումը բոլոր հնարավոր ու անհնարին միջոցներով: 1886 թվից մինչև 1892 թ. — այսինքն հինգ տարվա ընթացքում կալվածատերերը ստացել են ազնվականների բանկի միջոցով 310 միլիոն ուրբլու զանազան վարկեր, այնինչ նախընթաց 25 տարվա ընթացքում բոլոր մյուս բանկերը միասին բաց էյին թողել կալվածատերերին մոտավորապես նույն գումարը — 306 միլիոն ուրբլի: Սակայն այդ պորտաբույժ դասակարգը, վոր պատմության կողմից դատապարտված էր վոչնչացվելու, դժվար էր վերջնականապես փրկել — կարելի էր միայն մի քիչ յետաձգել նրա կորստի ժամը: Ազնվականությունը շարունակում էր պինդ կառչել իշխանությանը, բայց միևնույն ժամանակ նա բացառապես նվազում էր, հյուժվում, այլասերվում: Ահագին գումարները, վոր ստացվում էյին կրեդիտով, կալվածները գրավ գնելով և այլն, կալվածատերերը մեծ մասամբ ծախսում էյին վոչ թե իրենց տնտեսության վրա, այլ գեղիությունների, առհասարակ վոչ արտադրողական կարիքների վրա: Գալիս էր վճարելու ժամկետը — կալվածա-

տերը վճարել չէր կարողանում ու այդպիսով կորցնում էյին նախնիքներից ժառանգած կալվածները:

1887 թվից մինչև 1900 թ., այսինքն 13 տարվա ընթացքում կալվածատերերի հողային սեփականությունը պակասեց 33,7%: Կալվածատիրական յետամնաց տնտեսություն սուր ճգնաժամը, չնայած նրան, վոր ճորտատիրական պետական իշխանությունը Ալեքսանդր III-ի ժամանակ ամեն ինչ ձգեց կշեռքի վրա՝ ռեակցիոն կալվածատերերին — իրազահի նեցուկը — փրկելու համար, դեռևս զգացվում էր 1905 — 1907 թ. թ. առաջին հեղափոխությունից բավական ժամանակ առաջ: Սակայն կալվածատիրական տնտեսությունը, դեռևս պահելով «հրամանատարական բարձրունքները», շարունակում էր մնալ իբրև մեծագույն արգելք՝ նոր, կապիտալիստական սկզբունքների վրա հիմնված հարաբերությունների գյուղ մտնելուն. այդ արգելքը պետք էր վերացնել, ինչ գնով էլ լիներ:

1861 թվի ռեֆորմը — «ներքևից բարեփոխումը հողից» — ճրացող հեղափոխություն — ից խուսափելու այդ անհաշող փորձը չտվեց քիչ-շատ շոշափելի արդյունք: Ծիշտ է, ճորտատիրական ռեֆորմից հետո անցած կես դարի ընթացքում առևտրական ու գյուղացիական բուրժուազիան ձեռք բերեց աղքատացած ազնվականությունից 3/4 միլիարդ ուրբլու արժողությամբ հողեր: Սակայն, հողերի այդ ձեռքից-ձեռք անցնելուց շահեց միայն կուլակը, բայց վոչ գյուղացիության մասսան: Վերջինս, ընդհակառակը, ստացավ, ինչպես հայտնի է, «ազատություն հողից», կորցնելով մինչև ռեֆորմը ունեցած հողերի մինչև 1/5 մասը: Բացի դրանից գյուղացիությունը վճարեց կալվածատերերին իր իսկ հողերի համար ավելի քան մեկ ու կես միլիարդ ուրբլի:

Առաջին հեղափոխության նախորդակին գյուղացիության դրությունը ավելի ևս ծանրացավ: Յեթե 1861 թ. ռեֆորմից հետո ամեն մի տղամարդու գալիս էր միջին

հաշվով 4,83 դեպյատին, 1905 թ. յուրաքանչյուր շնչին ձեռք բերված հողամասերի հետ միասին հասնում էր միայն 3,1 դեպ., այսինքն՝ գյուղացիական հողատիրություն մակարդակը կրճատվել էր 36%-ով:

Մի հեղինակ—Ա. Ն. Զակ, հակադրելով իրար հողերի բաշխումը 1877 և 1905 թվե-
րին, բերում է հետևյալ տվյալները (նախ-
կին յեվրոպական Ռուսաստանի 49 նահանգ-
ներում) —

Հողեր	1877 թ.		1905 թ.	
	միլիոն դեպյատ.	% ամբողջ մակարդակի նկատմամբ	միլիոն դեպյատ.	% ամբողջ մակարդակի նկատմամբ
1. Պետական	150,4	39,8	138,1	36,2
2. Արքունական	7,5	2,0	7,8	2,1
3. Հիմնարկների ու իրավական դեմ- քերի (յեկեղեցիների, վանքերի, քաղաքների և այլն)	8,5	2,3	6,9	1,8
4. Գյուղացիական հողաբաժիններ (բացի անհարմար հողերից)	116,7	31,0	128,9	33,8
5. Մասնավոր սեփականատերերի	94,0	24,9	98,4	26,1
Ընդամենը	377,0	100,0	381,1	100,0

Ինչպես տեսնում ենք, բոլոր հողերի միայն մոտ 1/3 մասը 1905 թվին պատկանում էր գյուղացիությանը: Հո-
ղերի առյուծի բաժինը մնում էր պետության, կալվածա-
տերերի, յեկեղեցիների, թագավորի (արքունական) ձեռքին:

Սկզբում թագուն, խուլ, ապա և բաց պայքարը ծա-
վալվում էր, գլխավորապես, հողերի շուրջը, վորոնք, չնա-
յած գյուղացու ահագին ձգտումին դեպի հողը, մնում էյին
դասակարգայնորեն նրան ոտար տարրերի ձեռքում: Պարզ է,
վոր հողագործը միանգամայն բնական ազահությունը նայում
էր վոչ միայն պետական, արքունական ու վանքապատկան

հողերի վրա, այլև մասնավոր-սեփականատիրական, ուր
դեկավարող դիրք ունեյին խոշոր կալվածատերերը:

Վ. Ի. Լենինը տալիս է մասնավոր անձնական հողա-
յին սեփականություն հետևյալ պատկերը Ռուսաստանում
1905 թվին՝

Հողատիրու- թյան բաժանումները	Մասնավոր անձնական հողային սեփա- կանությունը Յեվրոպ. Ռուսաստանում		
	Հողատի- րութ.	Դեպյատին հող	Մեկ հողատ. միջին հաշվ. դեպյատին
Մինչև 10 դեպյատին	409.864	1.625.226	3,9
10— 50 դեպյատին	209.119	4.891.031	23,4
50— 500 »	106.065	17.326.495	163,3
500— 2000 »	21.745	20.590.708	947,0
2000—10000 »	5.486	20.602.109	3.825,0
10000-ից բարձր	699	20.798.504	29.754,0
Ընդամենը 500 դեպյատին բարձր	27.833	61.991.321	2.227
Ընդամենը Յեվրոպակ. Ռուսաստանում	752.881	85.834.073	114

«Այստեղ մենք տեսնում ենք — յեզրակացնում է Լե-
նինը, — նախ՝ խոշոր հողատիրություն հսկայական գերա-
կշռումը — 619 հազար մանր հողատերեր (մինչև 50 դեպյա-
տին) ունեն միայն 6 1/2 միլիոն դեպյատին: Յերկրորդ՝ մենք
տեսնում ենք անչափ ընդարձակ լատիֆունդիաներ՝ 699 սե-
փականատերեր ունեն գրեթե 30.000-ական դեպյատին յու-
րաքանչյուրը: 28 հազար սեփականատերեր կենտրոնացնում
են 62 միլ. դեպյատին, այսինքն 2.227 դեպյատին ամեն մեկը:
Այդ խոշոր կալվածատերերի ճնշող մեծամասնությունը
պատկանում է ազնվականներին, այն է՝ 18.102 կալված
(27.833-ից) և 44.471.994 դեպյատին հող, այսինքն, լատի-
ֆունդիաների ընդհանուր մակարդակի ավելի քան 70%-ը:

Ճորտատեր-կալվածատերերի միջնադարյան հողատի-
րությունը միանգամայն պարզ նկարագրվում է այդ
տվյալներով»:

Քաղցած
նորմա

Գյուղում, սակավահողության շնորհիվ, մնում էյին ազատ ձեռքեր: Փաբրիկներն ու գործարանները կլանում էին գյուղացիության տարեկան աճման $\frac{1}{3}$ -ից վոչ ավելին: Այդպիսով «ավելորդ բերանները» գյուղում դարձան կենցաղային յերևույթ. նրանք պակասեցնում էին գյուղացիական աշխատանքի արտադրողականությունը ու իջեցնում գյուղի ընդհանուր նյութական մակարդակը: Գյուղացին հեծում էր ուժից վեր փտուրքերի ու հարկերի ծանր լծի տակ: Համաձայն կառավարության 1902 թվին կազմակերպած տեղական գյուղատնտեսական կոմիտեների տվյալներին, զանազան հարկերի ու տուրքերի վրա ծախսվում էր գյուղացիության հողագործական մաքուր յեկամտի 50-ից մինչև 100 տոկոսը և նույնիսկ ավելին: Չքավոր գյուղացիությունը ու միջակ գյուղացիության լայն մասսան շատ խեղճ, մուրացիկ գոյություն էր քարշ տալիս, մանավանդ անբերրի տարիները: Իսկ պետք է ասել, վոր գյուղատնտեսության յետաձայնացության շնորհիվ, անբերրիությունը մինչ-հեղափոխական գյուղի գրեթե մշտական հյուրն էր:

Յերկաթուղագծերի անցկացնելը անցյալ դարի յերկրորդ կիսում չափազանց ուժեղացրեց հացի ապրանքաշրջանառության աճումը, մասնավորապես—հացի արտահանությունը: Սակայն, հացի արտահանության աճումը հետևանք էր գյուղացիության գրության վոչ թե բարելավվելուն, այլ, ընդհակառակը, վատանալուն: Գյուղացին ինքը կիսաքաղցած էր մնում, բայց և այնպես ծախում էր իր հացը, վորպեսզի վճարի պետությանը ընթացիկ հարկերն ու տուրքերը:

Ռուս գյուղացին ապրում էր «քաղցած նորմայով», անհամեմատ ավելի ցածր, քան այլ յերկրներում: Յեթե վերցնենք հացի ու կարտոֆիլի գործածության նորման ազգաբնակչության մեկ շնչի վրա նախապատերազմյան տարիներին, կստանանք հետևյալ պատկերը. — Գերմանիա-

յում — 27,8 փ. տարին, Անգլիայում — 26,4 փ., Ավստրո-Վենգրիայում — 23,8 փ., իսկ Ռուսաստանում — միայն 17,1 փութ: Կիսաքաղց, դատապարտված ծանր, ստրկական աշխատանքի, սակավահողությունից ու հողագրկությունից խեղդվող գյուղացին չէր կարող, բնականաբար, իրեն «յերջանկացած» զգալ 1861 թվի «մեծ ուժգործով» — ու յեղք էր վորոնում իր վողբերգական վիճակից: Վոր հեղափոխության պատճառն էր վոչ թե մտավորականության ու հրեաների «վոճրագործ ագիտացիան», այլ գյուղացիության տնտեսական վիճակը, վոր անխուսափելիորեն մղում էր նրան տիրող կարգերից անբավականների բանակը, — այդ ճշմարտությունը ըմբռնում էին նույնիսկ հին իշխանության քիչ-շատ մտածող ներկայացուցիչները, վոր մոտից ուսումնասիրել էին «բունտար-մուժիկին»:

Ահա, որինակ, Վիտեբսկի նահանգական Դասակարգային բեմամուծայնր ժանդարմական վարչության պետի չափազանց բնորոշ գաղտնի ուսպորտը ժանդարմների շեֆին, գրված 1905 թ. մարտի 13-ին Դվինսկի ու այլ գավառների գյուղացիական հուզմունքների պատճառների մասին.

«Տեղի ունեցած դեպքերի մերձավոր պատճառը — գրում է մեկ վոստրիկանը մյուսին — առհասարակ գյուղացիության ու մանավանդ այդ գավառների գյուղացիության չափազանց ծանր ու խեղճ տնտեսական կացությունն է: Վոչ միայն յեղած հացն է կերված, այլև այն, վոր պահված էր ցանքսի համար, այնպես վոր գյուղացիների մեծամասնությունը վոչինչ չունի ու պետք է հաշվել, վոր ներկայումս գյուղացիության մեջ սովն է տիրում: Կալվածատերը հայտնում է, թե նա տեսել է այն հացը, վոր ուտում են ներկայումս գյուղացիները, ու իր զարմանքն է արտահայտում, թե ինչպես կարելի յե այդ ուտել և վոր այդ հացը ուտողները դեռ վողջ են»:

Սեվ վոսկոբ

Այն ճնշումը, վոր զգում եյին գյուղացիական լայն մասսաները, կրկնակի յեր— տնտեսական ու քաղաքական: Գյուղացիութիւնը ստորին, հարկատու դասին եր պատկանում, գրեթե միանգամայն իրավագուրի: Նա գտնվում եր գեմակիյ նաչալնիկների ու այդորինակ անձնավորութիւնների «առանձին հոգատարութեան» ներքո. վերջիններս, վոր մեծամասնութեամբ ազնվական դասից եյին, իրենց դասակարգային դատն եյին անում անպաշտպան «սև վոսկրի» գլխին:

Համայնքը ըստ եյութեան նույն դերն եր խաղում իշխող դասակարգի ձեռքին՝ նա գյուղացիութեանը ավելի ևս ստրկացնելու գործիքն եր, նրա պաշտպանութեանը, նախաձեռնութեանը ու տեղափոխութեանը սահմանափակելու գործիքը:

Այդպիսի պայմաններում բավական եր յերկու անբերրի տարի իրար վրա (1904 ու 1905 թվերը), բավական եր մի ցնցում, վորպիսին գյուղացիութեան քաղաքական գիտակցութիւնը ստացավ ռուս-յապոնական պատերազմից (ինչպես վոր բանվոր դասակարգը ստացավ 1905 թ. հունվարի 9-ին), բավական եր, վոր մի քիչ ամրապնդվեւր բանվորական հեղափոխական շարժումը քաղաքներում, վորպեսզի գյուղերում, Ռուսաստանի զանազան ծայրերում պայթեւր գեղջկական փոթորիկը, գեղջկական պատերազմը ճորտատեր-կալվածատիրոջ դեմ:

Ասենք, պատերազմի նախագուշակները, փոթորկազուծ վորոտի հնչյունները առաջ ել լավելի եյին շատ անգամ:

II. ՓՈԹՈՐԿԻՑ ԱՌԱՋ

1861 թ. ցարական «վոդորմածութեանը», վոր ավելի ևս սեղմեց թոկը գյուղացիութեան վզին, գյուղացիութեանը պատասխանեց բազմաթիւ հուզմունքներով, խլրտումներով ու իր անբավականութեան բացահայտ արտահայտութեամբ: «Բուռնտովչիկների» բիրտ

ու անողոր զսպումը միառժամանակ «հանգստացրեց» գյուղը, բայց դեռ տասը տարի չեր անցել 60-ական ու 70-ական թվականների գյուղացիական բուռնտերից, յերբ գյուղում, մանավանդ հարավային ու հարավարեւելյան նահանգներում, նորից սկսվեցին հուզմունքները:

Ավելի ևս ուժեղ թափով գյուղացիական հեղափոխական շարժումը վերսկսվեց 90-ական թվերի վերջերին ու 900-ական թվերի սկզբին: Հուզմունքների շրջանը այս անգամ ավելի լայն եր — հողային «անկարգութիւնները» ծագում եյին գրեթե ամենուրեք՝ հարավային ու հարավարեւմտյան նահանգներում, կենտրոնում, հյուսիս-արեւելքում, հյուսիս-արեւմուտքում:

1902 թիվը այդ տեսակետից 1905 թվի իսկական կարապետն եր: Առանձնապես ուժեղ եյին շարժումները Խարկովի ու Պոլտավայի նահանգներում — Ուկրաինայում և Մերձվոլգյան շրջանի Սարատովի նահանգում, սակայն հողային շարժումը լայն չափերով վողողել եր և մի շարք այլ նահանգներ՝ Տվերի, Խերսոնի, Վյատկայի, Կիևի, Պոդոլի, Աստրախանի, Պսկովի, Կովնոյի, Ուֆայի նահանգները, Դոնի շրջանը, Վրաստանը, ուր Գորիշի գյուղացիութիւնը սկսեց յերկարամյա աննկուն պայքար կալվածատերերի ու ցարական չինովնիկների դեմ:

1902 թվի գյուղացիական շարժման հիմնական բանակը կազմում եյին գլխավորապես ռանչպար չքավոր-համայնականները: Նույնիսկ դատախազ Կովալենսկին Պոլտավայի նահանգի հուզմունքներին նվիրված իր գեկույցի մեջ ստիպված եր շեշտել ապստամբած գյուղացիների ծայրահեղ կարիքը: «Առանց բացառութեան բոլոր հողերը հաշվելով անգամ, ստացվում ե շնչին $1\frac{1}{2}$ դեսյատինից պակաս» — գրում եր ցարական դատախազը: — «Վարձի միջոցով գյուղական ազգաբնակչութեանը տրամադրվելիք հողը լրացնում ե պակասը $3\frac{1}{2}$ միլիոնով: Սրանից պարզ

ե, վոր այդ մարդիկ ստիպված են գնել ևս մոտ 7 միլ. փութ հաց, հաշվելով 50 կոպ. փութը — մոտ 3 1/2 միլ. ուրբի գումարի: Իսկ վորովհետև ժողովրդի մոտ փող չկա, նա ստիպված է դա ձեռք բերել խոշոր տոկոսներով — փոխառությունների ու ծանր աշխատանքի միջոցով: Իմ կարգադրության տակ յեղած նյութերից պարզ է և այն, վոր որավարձ աշխատանքը նահանգում շատ վատ է վարձատրվում, արդյունաբերությունը թույլ է զարգացած, տնայնագործական արհեստներ նույնպես չկան: Կողմնակի աշխատանքների շրջանը ևս, գյուղատնտեսական մեքենաների արտադրության զարգացման շնորհիվ, տարեց-տարի սահմանափակվում է»:

1902 թվի «անկարգությունների» գործի նախնական քննության ժամանակ գյուղացիները արդարացնում էին իրենց գործողությունները հողային ծայրահեղ կարիքով: Մի շարք այդորինակ ցուցմունքներ բերված են Մ. Ն. Պոկրովսկու մոտ («Ռուսաց պատմությունը ամենասեղմ տեսությամբ», մաս III, պրակ I): «Յերբ տուժած Սրբսենկոն դիմում է իրեն կողոպտելու յեկած ամբոխին ու հարցնում, թե ինչո՞ւ յեն նրանք ցանկանում քայքայել նրա տնտեսությունը, մեղադրյալ Զայցևը պատասխանում է՝ — «Մենակ դու 100 դեսյատին ունես, իսկ մենք միայն 1-ական դեսյատին. մեկ փորձեյիր ապրել 1 դեսյատին հողով — այն ժամանակ կտեսնեյիր, թե ինչպես մենք քեզ կկերակրեյինք»:

«Յերբ վկա Կադենեցը, արդեն Յախոնտովայի եկոնոմիայի կողոպուտի վերջին մոմենտին, դիմում է մեղադրյալներից մեկին ու համոզում վերջ տալ վայրագությանը, վոր կայանում էր կառավարչի տան պատահանների ապակիներն ու շրջանակները ջարդելում, մեղադրյալը պատասխանում է՝ «Ի՞նչ ես կարծում, կարո՞ղ եմ յես ապրել 3/4 դեսյատինով» — ու հանդիստ տանում է կողոպտած իրերի լիքը սայլը: Մոտավորապես նույն բացա-

տրությունը տալիս է այդ կողոպուտին մասնակից մեղադրյալ-գյուղացի Կիյանը. — «Թույլ տվեք պատմել ձեզ մեր գեղջկական քամբախտ կյանքի մասին — սկսում է նա: — Յես ունեմ ծերուկ հայր ու վեց փոքրահասակներ — առանց մոր. և մենք պետք է ապրենք 3/4 դեսյատին կալվածով ու 1/4 դեսյատին վարելահողով: Կովը արածացնելու համար մենք վճարում ենք կապալառու Կուզմինովին 12 ռ., իսկ մի դեսյատին հացի համար ստիպված ենք հավաքել յերեք դեսյատին: Ու այդ ամբողջ աշխատանքը պետք է կատարենք յես ու հայրս մեր յերկու դույզ ձեռներով: Այժմ նույնիսկ այսպիսի բարձր գնով դժվար է հող գտնել: Այսպես ապրել չի կարելի, — շարունակում է Կիյանը, — մենք խեղդվում ենք: Ի՞նչ անենք: Իմեցինք մենք, գյուղացիներս, ամենուրեք: Զեմսկիյ նաչալնիկի մոտ ել յեղանք, գեմսկի ուպրավա գնացինք — վոչ մի տեղ մեզ չեն ընդունում, վոչ վոք մեզ չի ոգնում»...

Ուրեմն, գյուղացիական շարժմանը մասնակցում էին դիվանագետական մոլերացկանության սահմանագծին հասած (գիտնականորեն՝ պառուպերիզացիայի յենթարկած) գյուղացիները — հողագուրկ ու սակավահող: Բնորոշ է, սակայն, այն, վոր շարժման ղեկավարները, նրա շտաբը, ինչպես հաստատում է ընկ. Պոկրովսկին, «վոչ թե այդ գյուղական ընչազուրկներն էին, այլ մանր գյուղատնտեսական արտադրողները, նրանք, վոր այն ժամանակ կոչվում էին «տնտեսական մոլժիչոկներ» և վորոնց տնտեսական դրությունը անգործ եր մրցման դիմանալու կապիտալիստական հողագործության հետ: «Պուզաչովչինան» — ավելացնում է Պոկրովսկին — սկսում է կամաց-կամաց ընդունել XX դարին ավելի համապատասխան ձևեր»:

Թե համեմատաբար վորքան լայն էր 1902 թվի գարնան շարժումը, յերևում է հետևյալ տվյալներից. — Պուտավայի ու Խարկովի նահանգների չորս գավառներում

Ա. Շեստակովը. — Նշանակած որը կալվածից վոչ հեռու վառվում եր հարդի խուրձը, խարույկ և կամ մի քիչ հարդ յերկար փայտի ծայրին: Այդ նշանով մեծ արագությամբ հավաքվում էին շրջակա գյուղերից ամբողջ Հավաքվում էին յերբեմն մինչև 500 — 700 սայլ: Հավաքված գյուղացիությունը գնում եր եկոնումիա, կոտորում հացի շտեմարանների կողպեքները, լեցնում սայլերը ու խաղաղ տուն ուղևորվում:»

Սակայն, այս խաղաղ ձևերը հաճախ, մասնավանդ «բունտովչիկները» նկատմամբ յեղած խստություններից ու վայրագություններից հետո, փոխարինվում էին հրաձգությունների ու «ազնվական բներ»-ի կործանման: Գյուղացիները առանց թույլտվության փայտ էին կըտրում մասնավոր ու պետական անտառներում, բաշխում էին իրար մեջ կալվածատերերի հացահատիկների ու անասնակերերի պահեստները: Մանր վարչական պաշտոնյաները — ուրյադնիկները, սոտսկիները մեծ մասամբ չէին համարձակվում հակառակել այդ շարժմանը, փորձից իմանալով, վոր գյուղացին, կացինը վերցնելուց հետո, հանաք չի սիրում:

Նույն գարնանը մի շարք շրջաններում՝ «Потрапос-կан»-ների դեմ Պենզայի, Սամարայի, Սիմբիրսկի ու այլ նահանգներում սկսվեց շարժում «ոտրաբոտկանների» դեմ: Գյուղացիները չէին համաձայնում աշխատել կալվածատիրական դաշտերում հողի կապալի պայմանով և պահանջում էին մեղմացնել կապալատվության պայմանները:

Առանձին շրջաններում, մասնավանդ վոչ-սևահող շրջանում, գյուղացիները հրաժարվում էին տուրքերը վճարել ու հողաբաժինը ավելացնելու «խնդրի» հետ միաժամանակ պահանջում էին ստեղծել պայմաններ վոչ-հողագործական արհեստների զարգացման համար, բաց անել գյուղատնտեսական ու արհեստավորական դպրոցներ, հավասարություն դատավարության մեջ և այլն:

Այդպիսի բնույթ են կրում, որինակ, խնդիր ու պահանջ — միաժամանակ Ռուսկի գավառի խոտեց գյուղի առաջարկները, ուր խնդիրները խառնված են պահանջների հետ, ինչպես նաև քաղաքականորեն յետամնաց տրամադրությունները հեղափոխական պահանջների հետ:

1. «Խնդրում ենք անմիջապես կալվածատերերի ու սեփականատերերի հողերից, վոր գյուղացիական հողաբաժիններին կից են, կտրել գյուղացիության ոգտին, իսկ հողի գնահատումը կատարել հատուկ ընտրված հանձնախմբի միջոցով — սեփականատերերի ու գյուղացիների մասնակցությամբ: Այդ հողը միացնել կայսերական կամքի հայեցողությամբ:

2. Անմիջապես վոչնչացնել հողի միջնեւորումը, վոր կործանարար չարքներ ե հասցնում գյուղացիներին:

3. Գյուղացիներին վարկ տալ՝ ըստ որենքի հաստատված տոկոսներով՝ ամեն մի առանձին տանտիրոջ, առանց վորեն հասարակական վորոշումների, վորոնք գյուղացիների վրա ծանր են ազդում, — գյուղացիական տնտեսությանը ոգնելու համար:

4. Վազմակերպել պահեստ, թեկուզ զեմստվոյին կից, սերմերը որինական տոկոսներով գրավ դնելու ու գյուղացիներին այդ սերմացուի հանդեպ նպաստ բաց թողնելու համար — կուլակների շահագործումից խուսափելու նպատակով:

5. Անհրաժեշտ ե զեմստվոյում մտցնել ազատ գյուղացիների ներկայացչություն — 2/3, բացի ստարշինաներից ու պաշտոնյաներից, և 1/3 մտավորականություն ազնվականներից, առանց վորոնց չեն կարող:»

Գյուղացիության տրամադրությունները, վոր արտահայտված են այս փառաթղթի մեջ, բնորոշ են շարժման սկզբնական 2րջանի համար: Սակայն, 1905 թ. գարնանը արդեն Վորո-

նեժի նահանգի, Կորոտոյակսկիյ գավառի Մոստյոլե գյուղի գյուղացիները ուժով գրավում են կալվածատիրոջ հողի մասը ու հերկում 30 դեսյատին: Շարժման այն նոր ձևը միանգամայն չէր համակերպվում «կայսերական կամքի հայեցողության»-ը ուղղված հույսերի հետ: Այդ ձևը շատ արագ տարածվեց՝ Տվերի, Խերսոնի ու Տավրիկյան նահանգներում:

Վիտեբսկի նահանգում առատորեն հոսում էր գյուղացիության արյունը. այստեղ իսկական պատերազմ էր գյուղացիության ու կոզակների մեջ:

Գյուղացիները սկսում էին գործել քիչ-շատ գիտակցաբար ու տեղ-տեղ նույնիսկ կազմակերպված, յերբ զոդվում էին հեղափոխական բանվորների հետ: Դեռ 1905 թվի դարձան այդ նկատելի էր նույնիսկ բուրժուական «Ռուս սկիյի Վեդոմոստի» թերթը: «Ներկա շարժման մեջ — գրում էր թերթը — արդեն նկատվում է և՛ գիտակցականություն, և՛ նույնիսկ մի փոքր կազմակերպություն: Գյուղացիները ներկայացնում են և մի կարգ ընդհանուր պահանջներ, այնպիսի պահանջներ, վորոնց մասին սրանից միայն մի քանի տարի առաջ նրանք, թվում էր, գաղափար էլ չէին կարող ունենալ: Հուլիսյան ժամանակ գրեթե չէին նկատվում բռնություններ անձնավորությանների դեմ: Գյուղացիները մեծ մասամբ գալիս էին, վերցնում ինչ վոր հարկավոր է ու վերադառնում: Քանավեցնում ինչ վոր հարկավոր է ու վերադառնում: Քանավանդ գործարանները, վորոնց հետ սուր, լարված հարաբերությունների մեջ էին: Այն կալվածները, ուր գյուղացիների հետ վերաբերվում էին քիչ-շատ մարդավայել, շատ քիչ տուժեցին»:

1905 թվի ամառը յերևան յեկավ շարժման նոր ձևը — յեկվոր բանվորների աշխատանքից հանելը կալվածատերերի մոտից, բանվորներին կալվածատիրական անտառները չթողնելը:

Նույն թվի հուլիսին Նիժեգորոդսկիյ նահանգի, Կորբատովսկիյ գավառի, Ուդերկի գյուղի գյուղացիները սարքեցին քաղաքական ցույց — գյուղի վրա փովեցին կարմիր դրոշակները և յերիտասարդությունը հնչեցրեց հեղափոխական յերգերը: Լեհաստանում ու Մերձբալտյան յերկրում այդպիսի ցույցեր կրկնվեցին շատ անգամ:

Նույն ամառը, հացերի ու խոտերի անբերրիության շնորհիվ, գյուղացիները շատ տեղերում գրավում էին կալվածատիրական մարզերն ու արոտատեղերը, քանդում էին հացի շտեմարանները, բաժանում իրար մեջ բռնի ձևով գրավված հացը, յուրացնում էին մասնատիրական հողերի բերքը:

Սակայն առանձին թափ ստացավ գյուղացիական շարժումը աշնանը — բանվորների հոկտեմբերյան մեծ գործադուլից հետո, վոր մինչև հիմքը ցնցեց ցարական գահը:

Գյուղացիները շատ արագ ընդորինալեցին բանվորներից շարժման նոր ձևը — գործադուլը: Բոյկոտ, գրավում, հրաձգություն, ինքնակամ հերկում ու սերմանում սեփականատիրական հողերի, կալվածատիրական հացի ու անասնակերի բաշխումը — գյուղացիական շարժման այս բոլոր ձևերը այդ մոմենտին արդեն տարածվել էին շատ լայն չափերով:

Վորոնեժի նահանգապետը ղեկուցում էր ներքին գործերի մինիստրին՝ «Բիրյուչսկի գավառում շարժումը շատ ուժեղանում է. Խմելի ու Պալատովի շրջանների գյուղացիները, զինված հրացաններով, յերեք անգամ հարձակվել են Շիդլովսկու կալվածի վրա ու յետ մղվել կոպակների կողմից. վերջիններս շատ հույժված են: Սպասվում է նոր հարձակում: Անկարգությունները ստանում են զինված ապստամբության բնույթ»...

Կուրսկի նահանգի կալվածատիրական գուբերները նույն ժամանակ գանգատվում էին «ցար-բառյուշկային» —

«Հրամայիր, թագավոր, վերջ տալ չարագործություններին, պաշտպանիր քայքայումից, վոր բերում է գազանացած ամբոխը, առանց գիտակցելու իր գործողությունների ամբողջ սարսափը ու կուրորեն ձգտելով ձեռք մեծության — ռուսական մեծի ինքնակալի — պետականության հիմքերը քանդել»:

Բայց ցարը ինքն այդ պահուն ստիպված եր մի կերպ ծածկելու իր գայլի ժանիքը ու շարժելու աղվեսի պոչը: Նիկոլայ II դողդողում եր իր կաշվի վրա ու հաշվում եր, Վոչ առանց հիմքի, վոր մոմենտը անհարմար ե՝ քաղաքում ու գյուղում ծավալվող հեղափոխական շարժումը խիստ ու բիրտ միջոցներով ճնշելու համար:

1905 թվի
ապրիլի 3-ի
ցարական
ուկազը

1905 թվի աշնանը սարսափը տիրեց պետական բոլոր շրջաններին, նույն թվում և ցարին: Ցարական կառավարության այդ շրջանի սարսափահար վիճակի պատմական հիմնական հուշարձանն է հոկտեմբերի 17-ի

մանիֆեստը, վոր կորզեց ցարի ճանկերից հոկտեմբերյան ընդհանուր գործադուլը: Յերկրորդ այդորինակ փաստաթուղթն է նոյեմբերի 3-ի ցարական ուկազը գյուղացիական գործերի մասին, վոր հրատարակվեց յերկրորդ (նոյեմբերյան) ընդհանուր գործադուլի մոմենտին: Այդ ուկազի մեջ ցարը շռայլում է խոստումներ ու յերկրորդ մորեն հավատացնում է իրա «հավատարիմ հպատակներին», վոր «գյուղացիական կարիքները մոտ են իրա սրտին» և «չեն կարող մնալ առանց ուշադրության»: Բանվորական գործադուլից, այլև գյուղացիական «բունտերից» սարսափահար, Նիկոլայ Ռոմանովը հրամայեց մի քիչ թեթևացնել գյուղացիության դրությունը:

Նախկին կալվածատիրական, պետական և արքունական գյուղացիների դուրս գնման վճարումները 1906 թ. հունվարի 1-ից պակասեցնել կիսով չափ, իսկ 1907 թ. հունվարի 1-ից այդ վճարումները բոլորովին դադարեցնել:

Հնարավորություն տալ Գյուղացիական Հողային Բանկին ավելի հաջող կերպով ոգնել սակավահող գյուղացիներին իրենց հողատիրության լայնացմանը, ավելացնելով բանկի միջոցները ու հաստատելով նպաստների ավելի ձեռնառու, արտոնյալ պայմաններ:

Ուկազը վերջանում եր հետևյալ խոսքերով. «Հուսով ենք, վոր մեր սրտին հաճելի գյուղացիական ազգաբնակչությունը, հետևելով քրիստոնեական բարիքի ու սիրո պատվիրաններին, կլսե մեր արքայական կոչը — պահպանել ամենուրեք խաղաղություն ու անդորրություն» և այլն:

Սակայն, իզուր եր ցարը «հուսով»:

Հոկտեմբերին քայքայումի յենթակա ելին տասնյակ ու հարյուրավոր կալվածներ: Նոյեմբերին այդ թիվը ավելի ևս բարձրացավ: Մինչև նոյեմբերի 11-ը Ստարոսելսկիյ ու Նովոսելսկիյ գավառներում գյուղացիները քանդել, քայքայել ելին 37 կալված, մինչև նոյեմբերի 15-ը Սիմբիրսկի նահանգի, Կուրմըշի գավառում այրված ու կողոպտված ելին 25 կալված և այլն: 1905 թվի աշնան ընթացքում ընդամենը քայքայված եր՝ Սարատովի նահանգում — 272 կալված, Տամբովի նահանգում — 130, Ուլյովի — 84, Պենզայի — 30, Կուրսկի — 127, Ուկրաինայում — ավելի քան 200, Մերձբալտյան նահանգներում — 260: Միայն 19 նահանգներում կալվածների քայքայման փաստները հասան, ըստ պաշտոնական տվյալների, 29 միլ. ռուբլու, քանդվեցին իշխաններ Պրոկորովսկու, Գոլիցինի, Կոմս Դեմիդովի, Ղուքս Լեյխտենբերգսկու և ուրիշների պալատները:

1905 թվի հեղափոխական շարժման ընդհանուր հաշվեգումարը բնորոշվում է հետևյալ աղյուսակով. (Տես եջ 24)

Կենտրոնական-յերկրագործական շրջանում, Մարոնոսիայում և Նովոռոսիայում շարժման գերա-

IV. ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԱԼԻՔԸ

1906 ԹԻՎԸ

1906 թվի աշնանը հողային գյուղացիա-

Դավառների 50%-ը ապս-
սամբուրյուն-
ների կրակի մեջ
կան շարժումը դարձյալ հասավ ահագին
բարձրության: 1905 թվի հունվար-ապրիլ
ամիսների ընթացքում հուզմունքներ տեղի
ունեցին միայն 85 գավառներում, այսինքն —
Յեվրոպական Ռուսաստանի բոլոր գավառների 17%-ում:
1906 թվին — մայիսից մինչև ոգոստոս — շարժումը ծավալ-
ված էր Յեվրոպական Ռուսաստանի գավառների 50%-ի
վրա: Ուրիշ խոսքով, հեղափոխությունը գրեթե հասել էր
1905 թվի աշնանային վերելքի շրջանին, յերբ շարժումը
ընդգրկել էր Յեվր. Ռուսաստանի գավառների 52%-ը:

Հեղափոխության այս ետապին դասակարգային պայ-
քարը ստացավ առանձնապես սուր ձև: Բաղաճներում հե-
ղափոխությունը ճնշելուց հետո, կառավարության ձեռքերը
այլևս կապված չեյին ու նա հնարավորություն ուներ իր
խստությունների ուժը փորձելու գյուղի վրա: «Անհանգիստ»
նահանգներում գյուղացիությունը մատնված էր սովամա-
հուլության, շնորհիվ, մի կողմից, 1905 թ. անբերրիությանը,
իսկ մյուս կողմից, Սաուլըպինի պրովոկացիոն քաղաքակա-
նությանը, վորով արգելված էր պարենային նպաստ տալ
«անբարեհույս» ու «կրամոյնիկ» գյուղացիներին: Պետք էր
կամա-ակամա «բուռնոր» դիմել, ուժով խլել կալվածատե-
րերից հաց, կարտոֆիլ, խոտ:

Շարժումը կասեցնելու փորձերին գյուղացիությունը
պատասխանում էր ցարական սպասավորներին թակելով ու
սպանելով: Պալատիկի նահանգի, Պրիլուկսկի գավառի Լո-
գատին գյուղաքաղաքում ատելի կողակները յենթարկվե-
ցին մասսայական վոչնչացման: Զինվորները, հպատակվե-
լով իրենց սպաներին, կրակում էին գյուղացիների վրա,
սակայն վերջինները ևս ընդդիմադրում էին ու գործա-

Շ Ր Ջ ա ն ն ե Ր Ի ա ն ու ն ն ե Ր Ը	Շարժման յենթ. գավառները %/6-ով՝ շարժման յենթ. ընդ. քանակի վերաբ.			
	Ավերում	Խնքնա- կամ ան- տառն. կտր.	Գործա- դուլ	Շարժման խառն ձևեր
Կենտրոնական-յերկրագործ	68	11	—	21
Արդյունաբերական և հյուսիսային	—	90	—	10
Հարավ-Արևմտյան	—	—	65	35
Հյուսիս-Արևմտյան	—	50	40	10
Արևմտյան և Մերձվոլգյան	25	40	—	35
Մալոռոսիա և Նովոռոսիա	57	—	—	43

կշռող ձևն էր ավերելը, արդյունաբերական ու Հյուս-
սիսային, Հյուսիս-Արևմտյան, Արևելյան և Մերձվոլգյան
շրջաններում — անտառների ինքնակամ կտրումը, Հարավ-
Արևմտյան շրջանում — գործադուլը: 1905 թվի հողային
շարժումը ցույց տվեց, թե վորպիսի լուրջ դաշնակից կա-
րող է ունենալ պրովետարիատը ի դեմս հեղափոխական
գյուղացիության:

«Այժմ արդեն գյուղացիական շարժման խնդիրը —
գրում էր Լենինը 1905 թ. նոյեմբերին — դարձավ հրա-
տապ հերթական վոչ թե տեսական, այլ ամենաանմիջա-
կան գործնական նշանակությամբ: Այժմ անհրաժեշտ է
մեր ընդհանուր լոգունգները վերածել ուղղակի կոչերի՝
հեղափոխական պրովետարիատի կողմից հեղափոխական
գյուղացիությանը ուղղած: Այժմ արդեն հասել է այն
մոմենտը, յերբ գյուղացիությունը՝ դուրս է գալիս հրա-
պարակ՝ իբրև ռուսական կյանքի նոր սարքավորման գի-
տակից ստեղծագործող: Ու գյուղացիության գիտակցա-
կանության աճումից է կախված ռուսական մեծ հեղա-
փոխության ընթացքն ու վախճանը»:

դրում պաշտպանության պրիմիտիվ միջոցներ — մանգաղ, կացին և այլն: Դիակները դիզվում եյին Յեվրոպական Ռուսաստանի զանազան ծայրերում: Կառավարության ցանկությունն եր՝ ինչ միջոցով ել լինի «հանգստացնել» գյուղը — վերականգնել նախկին «գերեզմանի խաղաղությունը»:

Միապետությունը վերջ ի վերջո հասավ իր ցանկալի նպատակին — արյան մեջ խեղդեց գյուղացիական հեղափոխությունը, սակայն դրա համար պետք յեղավ իսկական պատերազմ հայտարարել գյուղացիությանը և գործի գնել նույնիսկ թնդանոթներ:

Գյուղերի ուժակոծության մասին վերոհիշյալ Ա. Շեստակովի մոտ գտնում են այսպիսի տվյալներ —

«... 1906 թվի աշնանը Ալեքսանդրովո գյուղում գյուղացիները քանդեցին իսպրավ-նիկի բնակարանը: Այդ առթիվ ստացված գեկույցի վրա ներքին գործերի մինիստրի ոգնական Մակարովը մակագրեց՝ — «Հեռագրել՝ անմիջապես ճնշել ապստամբությունը, առանց քաշվելու, հարկավոր ղեպըռում, խստագույն միջոցներ գործադրելուց: Զորքերը պետք է գործեն արագ ու վճռական»: Մի այլ մակագրության մեջ (Ստավրոպոլի նահանգի ղեպքերի առթիվ) ասված եր՝ «Գործադրել հենց տեղումը ռազմա-դաշտային դատարան»: Յեվ գորքերը «գործում եյին»: Պետրովսկի գյուղում արտիկերիան բաց թողեց 7 ռումբ, պահանջելով հանձնել հեղափոխական կոմիտեն: Մի այլ գյուղում — Կոնստանտինովսկում — թնդանոթների 14 զարկից հետո գյուղացիները, ըստ «խաղաղար» գեներալ Լիտվինովի խոսքերին, «հնազանդվեցին»: Միևնույն ժամանակ գյուղացիները ապստամբության շրջանում կտրում եյին հեռագրաթելերը:

Նույն այդ Կոնստանտինովսկի գյուղում ուժակոծությունից առաջ տեղի ունեցավ հետեյալ ղեպքը: «Կրակելու» հրամանը թե՛ արտիկերիստները և թե՛ Կուբանի կոզակները

հարյուրակը հրաժարվեցին իրագործել: Այն ժամանակ կոզակներին «հեռացրին», իսկ արտիկերիստների յետևը կանգնեցրին ոսետիններին՝ հրացանները պատրաստ, և միմիայն այդ սպառնալիքի տակ սկսվեց ուժակոծությունը, վոր և վերջացավ հեղափոխական կոմիտեյի 16 անդամների հանձնվելովը:

Նույն Ստավրոպոլի նահանգում գյուղացիների մի խումբ — 600 — 800 հոգով — հրացանաձգություն եր տանում «խաղաղարար» գեներալ Լիտվինովի խմբի հետ, յերկու կողմերն ել կորուստներ ունեյին: Նույն նահանգի Բլազոդատնյ գյուղում 1,500 հոգուց բաղկացած ամբոխը ստիպեց իսպրավ-նիկին բաց թողնել բանտից քաղաքական կալանավորներին, զինաթափ արավ ստրաժնիկներին, գրավեց գավառական վոստիկանատունը ու զինվորական պետի բնակարանը և ստիպեց իսպրավնիկին ստորագրել հեռագիր ներքին գործերի մինիստրին Պետական Դումայի անդամ Ոսիպկոյին կալանքից ազատելու մասին: Պետք է ասել, վոր Ոսիպկոյի ձերբակալման առթիվ Ստավրոպոլի նահանգից առհասարակ մասսայական հեռագիրներ եյին գնում ցարի անունով — «ամենահանգուգն» բովանդակությամբ: Բլազոդատնիյ գյուղացիներին, ինչպես և շատ ուրիշներին Ստավրոպոլի նահանգում, «հնազադեցրին» ոսետինների խմբերը, վորոնց, իր հերթին, «զսպում եյին» իրենց առևններում զինվորական մուսկիթ հագած ռուս գյուղացիները:

Անդրկովկասում — Վրաստանում — գեներալ Սլիխանովը «գործում եր» առանձնապես ակտիվ: — նա հիմնահատակ եր անում գյուղացիական շարժման հեղափոխական կենտրոնները: Նա, ինչպես և գեներալ Լիտվինովը, գործադրում եր թնդանոթները վոչ միայն «ցուցադրորեն», այսինքն՝ վոչ միայն ապստամբած գյուղացիներին յերկյուղ ներշնչելու համար, այլ և միանգամայն լրջորեն, ինչպես իսկական կռիվում — թշնամու դեմ:

դրում պաշտպանության պրիմիտիվ միջոցներ — մանգաղ, կացին և այլն: Դիակները դիզվում եյին Յեվրոպական Ռուսաստանի զանազան ծայրերում: Կառավարության ցանկությունն եր՝ ինչ միջոցով ել լինի «հանգստացնել» գյուղը — վերականգնել նախկին «գերեզմանի խաղաղությունը»:

Միապետությունը վերջ ի վերջո հասավ իր ցանկալի նպատակին — արյան մեջ խեղդեց գյուղացիական հեղափոխությունը, սակայն դրա համար պետք յեղավ իսկական պատերազմ հայտարարել գյուղացիությանը և գործի դնել նույնիսկ թնդանոթներ:

Գյուղերի ուժեղացումը մասին վերոհիշյալ Ա. Շեստակովի մոտ գտնում են այսպիսի տվյալներ —

«... 1906 թվի աշնանը Ալեքսանդրովո գյուղում գյուղացիները քանդեցին խալարավնիկի բնակարանը: Այդ առթիվ ստացված գեղույցի վրա ներքին գործերի մինիստրի ոգնական Մակարովը մակագրեց՝ «Հեռագրել՝ անմիջապես ճնշել ապստամբությունը, առանց քաշվելու, հարկավոր դեպքում, խստագույն միջոցներ գործադրելուց: Զորքերը պետք է գործեն արագ ու վճռական»: Մի այլ մակագրության մեջ (Ստավրոպոլի նահանգի դեպքերի առթիվ) ասված եր՝ «Գործադրել հենց տեղումը ռազմա-դաշտային դատարան»: Յեվ գործերը «գործում եյին»: Պետրովսկի գյուղում արտիլերիան բաց թողեց 7 ումբ, պահանջելով հանձնել հեղափոխական կոմիտեն: Մի այլ գյուղում — Կոնստանտինովսկում — թնդանոթների 14 զարկից հետո գյուղացիները, ըստ «խաղաղար» գեներալ Լիտվինովի խոսքերին, «հնազանդվեցին»: Միևնույն ժամանակ գյուղացիները ապստամբության շրջանում կտրում եյին հեռագրաթիւերը:

Նույն այդ Կոնստանտինովսկի գյուղում ուժեղացումը թյունից առաջ տեղի ունեցավ հետեյալ դեպքը: «Կրակելու» հրամանը թե՛ արտիլերիստները և թե՛ Կուբանի կոզակների

հարյուրակը հրաժարվեցին իրագործել: Այն ժամանակ կոզակներին «հեռացրին», իսկ արտիլերիստների յետևը կանգնեցրին ոստիններին՝ հրացանները պատրաստ, և միմիայն այդ սպառնալիքի տակ սկսվեց ուժեղացումը, վոր և վերջացավ հեղափոխական կոմիտեյի 16 անդամների հանձնվելովը:

Նույն Ստավրոպոլի նահանգում գյուղացիների մի խումբ — 600 — 800 հոգով — հրացանաձգություն եր տանում «խաղաղարար» գեն. Լիտվինովի խմբի հետ. յերկու կողմերն ել կորուստներ ունեյին: Նույն նահանգի Բլագոդատնյ գյուղում 1,500 հոգուց բաղկացած ամբոխը ստիպեց խալարավնիկին բաց թողնել բանտից քաղաքական կալանավորներին, զինաթափ արավ ստրաժնիկներին, գրավեց գավառական վոստիկանատունը ու զինվորական պետի բնակարանը և ստիպեց խալարավնիկին ստորագրել հեռագիր ներքին գործերի մինիստրին Պետական Դումայի անդամ Ոսիպկոյին կալանքից ազատելու մասին: Պետք է ասել, վոր Ոսիպկոյի ձերբակալման առթիվ Ստավրոպոլի նահանգից առհասարակ մասսայական հեռագիրներ եյին գնում ցարի անունով — «ամենահանդուգն» բովանդակությամբ: Բլագոդատնիյ գյուղացիներին, ինչպես և շատ ուրիշներին Ստավրոպոլի նահանգում, «հնազանդեցրին» ոստինների խմբերը, վորոնց, իր հերթին, «զսպում եյին» իրենց առևանգումը զինվորական մուկերը հագած ուռս գյուղացիները:

Անդրկովկասում — Վրաստանում — գեներալ Ներալ Ալիբանովը «գործում եր» առանձնապես զինված ապստամբություն պես դաժան. — նա հիմնահատակ եր անում գյուղացիական շարժման հեղափոխական կենտրոնները: Նա, ինչպես և գեներալ Լիտվինովը, գործադրում եր թնդանոթները վոչ միայն «ցուցադրորեն», այսինքն՝ վոչ միայն ապստամբած գյուղացիներին յերկյուղ ներշնչելու համար, այլ և միանգամայն լրջորեն, ինչպես իսկական կռիվում — թշնամու դեմ:

Ռազմական կռիվները գյուղում բնորոշում էին գյուղացիության հեղափոխության նոր աստիճանը: Գյուղը «բուռն տերից» անցավ զինված ապստամբության, թեև անբավարար կազմակերպված, առանց միասնական ղեկավարության և ստրատեգիական պլանի:

Շարժման այս բարձրագույն ձևի կողքին շարունակվում էին, սակայն, և նախկին ձևերը — ավերումն, հրձիգություն, կալվածատիրական հողերի գրավում, վոչ-գյուղացիական հողերի ինքնակամ հերկում և այլն:

«1906 թվի «ավերումի» շարժումը — մատնանշում է ընկ. Շեստակովը — անցնում էր ամենուրեք գրեթե նույնպես, ինչպես և 1905 թվի աշնանը: Վառվում էին շենքերը, բնակարանները, գույքը վոչնչացվում էր, կալվածատերերը փախչում էին, գործերը «հանգստացնում»: Յեվ դարձյալ ամենախոշոր ավերումները տեղի ունեցան կենտրոնական Սևահող շրջանում: Վորոնեժի նահանգում գյուղացիները քանդում էին կալվածները ամբոխովին, հավաքվելով ահագանգի հրավերով, սայլերով, տանելով գրավված գույքը: Որական այստեղ վոչնչացվում էր 5-ից մինչև 10 տնտեսություն: Իշխ. Որլովների շաքարի գործարանում տեղի ունեցավ կատարյալ պատերազմ կողակների հետ, վորոնցից շատերը սպանվեցին ու վիրավորվեցին: Վորոնեժի նահանգում 1906 թվի ընթացքում ավերվեց մինչև 80 կալված: Որլով-Դավիդովների հայտնի ձիաբուծարանից գյուղացիները փախցրին մինչև 800 ձի: Կալվածների հրաձգություն տեղի ունեցին Ռյազանի, Տուլայի, Ուլյանի և Կուրսկի նահանգներում, սակայն 1906 թ. գյուղացիական շարժման ամենալայն ձևն էր — չքավոր գյուղացիության «գործադուլները»: Նրանք գործադուլում էին գրեթե ամենուրեք, մասնավոր ալն շրջաններում, ուր հողը կապալով էր տրվում. մի շարք նահանգներում այդ «կապալային գործադուլները» կրում էին յերկարատև ու համառ բնույթ: Նրանք կապվում էին կալվածատիրական

տնտեսությունների բոյկոտի, ծառաներին՝ տնտեսություններից դուրս վտարելուն և յեկվորներին վարձվել թույլ չտալու հետ: Շարժման այս ձևը մշակվում էր գրեթե տարերային թափով: Սովորաբար սկսվում էր նրանից, վոր գյուղական կամ վոլոստի ժողովում նշանակվում էին կապալի այս կամ այն գները և աշխատավարձի չափը»:

V. ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆԳՈՒՄԸ

1907 թվ.ը

Յեթե 1907 թվի հունվար-ապրիլին հողային շարժումը նկատվում է Յեվրոպական Ռուսաստանի 44 գավառներում (բոլոր գավառների 8,8%), մայիս-ոգոստոսին շարժումը ընդգրկում է արդեն 28 գավառ (5,6%), իսկ տարվա վերջին յերրորդին «անկարգությունների» յենթակա յեն միմիայն յերեք գավառ (0,6%):

Յերկու փայլուն վերելքներից հետո — Գյուղացիական հեղափոխության հոգեվարձը 1905 թվի ուշ աշնանը և 1906 թ. ամառը — աշունը — գյուղացիական հեղափոխությունը անընդհատ ցած է գլորվում: 1907 թվի — «գյուղացիական պատերազմի» անկման, հոգևոր յարին է: Այդ շրջանում գյուղացիական շարժման ձևերը ևս իջնում են՝ մասսայական գործողություններից գյուղացիները անցնում են առանձին անհատների գործողությունների, գաղտնի հրձիգությունների: 1907 թվի գարնանը, ըստ ապահովագրական վիճակագրության տվյալների, տեղի յեն ունեցել յերկու անգամ ավելի հնգեհներ, քան 1906 թ. գարնանը:

Գյուղացիական շարժման սովորական, ամենից ավելի տարածված ձևն էր 1907 թվին գործադուլը: Գյուղական գործադուլներ այդ թվին տեղի յեն ունեցել 28 գավառներում — ամենից ավելի Հարավ-Արևմտյան շրջանում, սակայն այդ գործադուլները վոչ ըստ իրենց համառություն

ու վոչ ել ըստ լայն մասսակայնության չեն կարող համեմատվել նախընթաց յերկու տարիների գործադուլների հետ:

Կառավարութունը լեցնում է բանտերը հարյուրավոր և հազարավոր ապստամբներով: Միևնույն ժամանակ կուլակներն ու ունեւոր շերտերը, ստույգաբան հողային որենքների շնորհիվ հեռանում են շարժումից: Այսուհետև կուլակները պետք է հանդիսանան ցարիզմի նեցուկը գյուղում: Իսկ ինչ վերաբերում է քաղաքներին, այնտեղ հեղափոխությունը ավելի ևս առաջ եր խեղդված և 1905 թ. դեկտեմբերյան ապստամբության ճնշումից հետո — անզոր եր արագ հասնելու: Թվում էր թե ցարիզմը կարող է տոնել իր հաղթանակը իրեն այնքան սարսափացրած հեղափոխության վրա...

VI. ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՀՈՒՋՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1905 — 07 թվերի գյուղացիական շարժման հանրագումարը կազմելիս, անհրաժեշտ է մատնանշել, վոր չնայած իր բոլոր թուլություններին, նա աչքի յեր ընկնում գորեղ համառությամբ ու մասսաների լայն ընդկրգումով, մանավանդ իր բարձրագույն վերելքի շրջաններում — 1905 թ. սեպտեմբեր-դեկտեմբերին և 1906 թվի մայիս-հոկտեմբերին:

Այդ շրջանում շարժումը ընդգրկել էր Յեվրոպական Ռուսաստանի 297 գավառները և դրանցից 161 գավառում շարժում կրկնվել էր առնվազն յերկու անգամ: Որինակ, Հարավ-Արևմտյան շրջանում հուլիսից սկսած կրկնվել են գավառների 83%-ում, մյուս շրջաններում կրկնակի հուլիսից սկսած մի քիչ պակաս են՝ Հյուսիս-Արևմտյանում — գավառների 63%-ում, Կենտրոնական-Յեվրոպործականում — 58% և այլն:

Շարժման վոր ձևերը գերակշռող եյին 1905 — 07 թվերի ընթացքում: Այդ հարցին պատասխանում է հետևյալ աղյուսակը.

Շ Ր Ջ ա ն ն ե Ր Ի ա ն ու ն ե Ր Ը	Գավառների ընդհանուր թիվը	Շարժման յենթարկ. գավ. թիվը	Անտ. ինքն. կտրում	Ինքն. արա- ծացր. ու խո- տի գրավում	Հացի գրավ. հարյուրից	Գավառների թիվը		Կապարյին շարժումներ	Դուրս հան.
						Ինքն. հերկում	Ավել- բում		
Կենտր. Սևահող	75	68	45	47	18	7	54	28	46
Միջին Վոլգայի	51	45	39	26	14	18	30	12	16
Ստորին »	17	9	6	7	2	4	7	4	1
Նովոռոսիյսկի (Մշափյան Ուկր.)	39	32	16	13	7	17	19	22	17
Հարավ-Արևմտյան	36	35	19	22	5	8	9	8	31
Մալոռոսիյսկի (Ձախափյան Ուկր.)	41	41	28	29	11	5	26	26	35
Կենտր.-Արդյունաբ.	71	45	38	19	—	7	4	3	8
Բելոռուսիկյ	43	39	33	6	—	5	6	—	25
Մերձ-Ուրալյան	29	11	10	2	—	—	1	—	—
Հյուսիսային	19	9	9	2	—	1	—	2	1
Մերձկային	34	23	20	12	2	2	3	4	10
Հիստովսկի	23	17	13	10	2	4	—	—	14
Ընդամենը	478	374	276	195	61	78	159	109	264

Ինչպես տեսնում ենք, շարժման գերակշռող ձևերը միատեսակ չեյին բոլոր շրջաններում: Կենտրոնական սևահող նահանգներում գերակշռում եյին ավերումները, քանդումները (76,5%), ինքնակամ արածում ու խոտի գրավումը (69,1%) և, վերջապես, գործադուլները (67,6%): Ստորին-Վոլգյան նահանգներում առաջին տեղն են գրավում նոյնպես քանդումները և ինքնակամ արածացնելը (77,8%), ապա գալիս է անտառների ինքնակամ կտրելը (66,7%): Քայքայման շարժումը լայնորեն տարածված էր և մի շարք այլ շրջաններում — Միջին Վոլգայի, Ուկրաինայում: Հա-

րավ-Արևմտյան շրջանում, ինչպես արդեն մատնանշված է, գերակշռում էր շարժման համեմատաբար չափավոր ձևը — գործադուլը:

Հասկանալի պատճառներով ինքնակամ կտրումի ձևը տարածված էր գլխավորապես անտառներով հարուստ շրջաններում — Հյուսիսային (100%), Մերձ-Ուրալյան (90,9%), Մերձկային (87%) և այլն:

Շրջանների տարբերվելը շարժման ուժ-
Շարժման ձե- գնության, լարվածության ու թափի, այլ և
վերի կախումը շարժման ձևերի տեսակետից միանգամայն
երջանի հասկանալի կդառնա, յեթե գյուղացիական
սակայն կարգից հուզմունքները կապենք այս կամ այն շրջանի
տնտեսական կարգերի ու դրության հետ:

Կենտրոնական սևահող շրջանում, ուր իշխում էր «ոտ-
րաբուսականների» սխտեմը և «խսպոլշինան», կոիվը, բնա-
կանաբար, պետք է տարվեր գյուղացիության լայն մաս-
սաների անողոր շահագործման այդ վայրագ, անտանելի
միջոցների դեմ: Բնական է, վոր հենց այստեղ շարժումը
պետք է ստանար ամենից ավելի սուր, կտրուկ ձևերը,
վոր և տեսնում ենք իրականում:

Կենտրոնական-յերկրագործական շրջանի գյուղացի-
ները տանջվում էին գյուղատնտեսության կատարյալ ան-
կումից, գյուղերում հավաքված ավելորդ բանվորական
ուժից ու անայնագործական արհեստների անկումից, վո-
րոնք վտարվում էին խոշոր արդյունաբերության կողմից:

Գյուղացիական ընդարձակ շարժման յերկրորդ շրջանն
էր հարավը (Ուկրաինական նահանգները, Դոնի շրջանը,
Կուբանը): Այս դրությունը մի քիչ այլ էր, քան թե կեն-
տրոնում: Այստեղ մինչ-կապիտալիստական շահագործումը,
մինչ-կապիտալիստական ռենտան (կալվածատերերի այն
յեկամուտը, վոր նրանք ստանում էին գյուղացիներից՝
սրանց իրավունք տալով հողը ոգտագործելու) համեմա-
տաբար թույլ էր տարածված:

Ռուսաստանի հարավում գյուղացիական տնտեսու-
թյունը դեռ մինչև 1905 թվի հեղափոխությունը կանգ-
նած էր կապիտալիզմի ուղու վրա: Այդ հաստատվում է
գյուղատնտեսական մեքենաների հարավային շրջանները
ներմուծելու տվյալներով: 1891-ից մինչև 1895 թիվը նո-
վոռոսիա ներմուծված է 2.321, 3 հազար փութ գյուղա-
տնտեսական մեքենաներ ու գործիքներ, իսկ 1896 թվից
մինչև 1900 թիվը գյուղատնտեսական մեքենաների ներ-
մուծումը այդ շրջանը հասնում է արդեն 2.395, 9 հազար
փթի, այսինքն 74.600 փթով ավելի: Դոնի շրջանում մի
գործիքը ընկնում է 5,1 հոգու: «Վեստնիկ ֆինանսով» թերթը
հաղորդում է 1897 թվին, թե «կալսամեքենաների ձեռք-
բերումը վերջին ժամանակներս ստացել է արդյունաբե-
րական բնույթ: Յեղել են դեպքեր, յերբ 2—3 բերրի տա-
րիների ընթացքում ձեռնարկողը լիովին արդարացնում է
կալսիչի ու լուծումբի ծախսը ու անմիջապես ձեռք է
բերում նորը նույն պայմաններով: Այդպիսով, Կուբանի
շրջանի վոչ այնքան խոշոր տնտեսություններում կարելի
է հաճախ պատահել մինչև հինգ, նույնիսկ մինչև տասը
այդպիսի մեքենաներ»:

Գյուղացիական շարժումը հարավային շրջանում հիմ-
նված էր պայքարի վրա կալվածատիրոջ դեմ, իբրև կոն-
կուրենտի ու հացի շուկայի մոնոպոլիստի: Կալվածա-
տերը անասելի չափերով բարձրացնում էր հողի գները և
իր արտոնյալ դրության շնորհիվ խեղդում էր նույնիսկ խո-
շոր ցանքատեր-գյուղացուն:

Գյուղացիությունը ձգտում էր թոթափել իր ուսերից
կալվածատիրոջ ճնշող լուծը — սա յեր, պայքարի ամբողջ
ընթացքին, հողային շարժման բնորոշ գիծը:

VII. ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՇԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վերև շեշտված գիծը հեշտությամբ կգտնենք գյուղա-
ցիական բոլոր խնդրագրերի ու նախագիծերի, գյուղացիական

մասսաների բոլոր պահանջների մեջ, եւ չխոսած գյուղացիութեան անմիջական «ուղղակի գործողութիւններ» մասին հեղափոխական տարիներին:

Ի՞նչ եր ուզում գյուղացիութիւնը: Ինչպիսի՞ պահանջներ եր առաջադրում նա հանուն «ամբողջ հողի» ու «ամբողջ ազատութեան» մղված կռիւի պրոցեսում:

Պետիցիաները, իբրեւ դիմումներ ցարին իրենց կարիքների մատնանշումով գյուղացիական խնդիր-պահանջների սկզբնական ձևն էին: Այդ պետիցիաների կամպանիան առանձնապէս լայն զարգացում ստացավ 1905 թ. փետրվարի 18-ի ուկազից հետո, վորով գյուղացիներին թույլատրվում եր դիմել անմիջապէս գերագույն իշխանութեանը «պետական բարեսարքման կատարելագործութեան ու ժողովրդական բարեկեցութեան բարելավման» խնդիրներով: Այդ «գերագույն հրամանը» տեղերում այնպէս եր մեկնաբանված, թե գյուղացիներին թույլ ե տրվում ընդհանուր ժողովներում (սխոդներում) քննութեան առնել իրենց դրութիւնը և խնդիր հարուցել իրենց ծանր վիճակի բարելավման այս կամ այն միջոցների մասին: 1905 թվի գարնանը բոլոր գյուղերով անցավ այդորինակ սխոդների ակիբը. այդ սխոդների արդիւնքն եր մոտ 60 հազար պետիցիաներ-խնդրագրեր: Այդ պետիցիաների ազդեցութիւնը կայանում եր նրանում, վոր նրանք միացնում, համախմբում էին գյուղը, բայց միևնույն ժամանակ նրանք ըստ եյութեան ապացուցում էին գյուղի դեռևս չվերացված քաղաքական յետամնացութիւնը: Հեղափոխութեան այդ «պետիցիոն» ետապին գյուղացիութիւնը դեռ չեր ազատվել հողը ցար-բատուշկայի ձեռքիցը ստանալու հույսից: Գյուղացիութեան հեղափոխական յեռանդը դեռ նիրհում եր: Ահա, որինակի համար, Չերնիգովի նահանգի, Նովոգրեկովսկի զավառի կարպովիչ գյուղի գյուղացիների պետիցիան: Այդ պետիցիայի մեջ գյուղացիները թվում են իրենց աղքատացման

զանազանակերպ պատճառները: Առաջին տեղը — դիվանագիտական նկատառումներով — նրանք հատկացնում են խավարին, մասսաների կուլտուրական յետամնացութեանը.

«Մեր աղքատութիւնը, մեր անտանելի կացութիւնը, վոր կայանում ե նրանում, վոր մեզ շահագործում են բոլորը, ով չի պատկանում մեր դասին, խոշոր չափերով բացատրվում ե մեր խավարամտութեամբ, մեր անլուսավորութեամբ: Դրա շնորհիվ չինովնիկները վարվում են մեր միջոցների ու մեր ազատութեան հետ ըստ իրենց քմահաճույքին» — այս խոսքերով ե սկսվում պետիցիան: Դրանից հետո գյուղացիները պահանջում են՝ «վերացնել դեմսկիյ) նաչալնիկներին, ստրաժնիկներին և ուրյազնիկներին», վերացնել ամեն մի խնամատարութիւն (ոպյոկա) գյուղացիների վրա, հաստատել բոլորի հավասարութիւնը որենքի առաջ, պակասեցնել տուրքերը: Յեւ վերջապէս, բավականաչափ յերկար ներածութիւնից հետո, հայտնում են հիմնական, ամենանվիրական նպատակը — խլել, ցարի ոգնութեամբ, հողը կալվածատերերից ու դա բաժանել գյուղացիների մեջ»:

«Մեր աղքատութիւնը ու որեցոր աճող կարիքավորութիւնը առաջ են գալիս վոչ միայն մեր մթութիւնից, ինչպէս մատնանշված ե առաջին կետում, — շարունակում են գյուղացիները, — կա և յերկրորդ, վոչ պակաս նշանակալից պատճառ. դա — հողի պակասութիւնն ե: Ուրախ ենք աշխատելու, բայց տեղ չկա: Միևնույն ժամանակ մենք տեսնում ենք, վոր հողը չմշակող մարդկանց, այսպէս կոչված կալվածատերերի մոտ գտնվում են ահագին քանակով հողեր: Մենք անհրաժեշտ ու արդարացի յենք համարում, վորպէսզի հողը պատկանե նրան, ով մշակում ե հողը, ուստի և համարում ենք, վոր անհրաժեշտ ե գնել կամ խլել հողը կալվածատերերից ու տալ նրան մեզ, վոր հող չունենք, բայց աշխատել ուզում ենք: Պետք ե տալ այնքան, վորքան մարդ կարող ե մշակել, և այլն պայմա-

նով, վոր մարդ ինքը նրան մշակե, այլ վոչ թե կապալով տա կամ ծախե: Արա՛ս այդ, ցար-բատյուշկա»:

Այս ձևով են կազմված և այլ նահանգների գյուղացիների դիմումները:

Ահա Տվերի նահանգի, Նովոսոբոսկիյ գավառի գյուղացիական սխողի դիմումը.

«Դյուղացիներին նեղում են կրթության գործում: Մեր դպրոցներում չկա ազատ ու բնական կրթություն: Մեր յերեխաների համար անհասանելի յեն բարձրագույն դպրոցները. մեզ մոտ չեն թողնում լավ գրքեր ու թերթեր: Մենք զրկված ենք դպրոցական գործերի վարչությանը մասնակցելու իրավունքից: Բայց մենք ուզում ենք ավելի իմանալ. մենք ուզում ենք տալ մեր յերեխաներին իսկական կրթություն, ուստի և պահանջում ենք թե՛ տարրական և թե՛ միջնակարգ ու բարձրագույն ձրի կրթության լիովին ազատություն ու մատչելիություն, դպրոցների, գրադարանների, կրթական ընկերությունների բացման ազատություն և ժողովրդական լուսավորության գործի հանձնումը ժողովրդի ընտրյալներին: Տարրական կրթությունը պետք է լինի ընդհանուր, պարտադիր ու ձրի»:

Մենք պահանջում ենք բոլոր հոգերը դարձնել պետության սեփականություն

Պետիցիայի առաջին կետին հետևում են յերկրորդը, յերրորդը—գասերի անհավասարության վոչնչացման, անուղղակի տուրքերի վոչնչացման մասին: Հիմնական կետն է չորրորդը—հողի մասին:

— Մենք պահանջում ենք մասնատիրական, պետական, արքունական, վանքապատկան ու յեկեղեցական հողերը դարձնել պետության սեփականություն՝ գյուղացիների ու յերկրագործական աշխատանքով պարապել ցանկացողների մեջ հավասարաչափ բաշխելու համար:

Ահավասիկ մի վոչ թե պետիցիա, այլ ուղղակի «հողու կանչը» (իրենց իսկ բնորոշումով) Սլավյանասերբսկիյ շրջանի գյուղացիության՝

«Մեր ուժը հատնում է: Մենք ծանրաբեռնված ենք ուժից վեր տուրքերով. մենք քայքայվել ենք, մնացել հողագուրի: Ոգնիր, թագավոր: Ականջ դիր մեր ձայնին, մեր ցավատանջ հոգու, հյուժված մարմնի կանչին: Արագացրու ջոռգնությունը, ազատե մեզ ներկա իրավագրկությունից, մեր հոգեկան լքվածությունից, փրկե սովից ու այն քամբախտ տնտեսությունից, վոր տաժանակիր աշխատանքից ել վատ է: Կարգադիր, թագավոր, անմիջապես կանչել մեր ներկայացուցիչներին, վոր մենք կընտրենք ազնվաբար ընդհանուր, հավասար, գաղտնի քվեարկությամբ (հոգ չե, վոր մեր մեջ կլինեն այլ կրոնի ու ազգության մարդիկ), վորպեսզի դեպի այդ ընտրյալները հակված լինի մեր սիրտն ու վստահությունը»: Պետիցիան վերջանում է խոնարհ դիմումով ցարին՝

«Դու ինքտ ել գիտես, թագավոր, միթե կգտնվի՞ մի հայր, վոր հացի փոխարեն քար տա իր վորդուն ու ձկան փոխարեն—ոձ, իսկ դու—դու ցար-բատյուշկա յես»:

Այս պետիցիան կարող է համարվել շատ տիպիկ՝ հեղափոխության առաջին շրջանի գյուղացիական տրամադրությունների համար: Նույնիսկ Սարատովի նահանգում, ուր շարժումը համեմատաբար կազմակերպված եր, գյուղացիները իրենց պահանջների մեջ յերկար ժամանակ խոնարհ խնդիրներից ու ցարին և կամ նույնիսկ միևնույն տրեքներին ուղղված դիմումներից դենը չեյին անցնում:

Ահա, որինակ, ինչ էյին գրում Բալաշովի գավառի գյուղացիները՝

«Մեր ընտանիքները պահելու համար ստիպված ենք վերցնել հողը վաճառականներից ու կալվածատերերից, իսկ կապալագիրն աճում է որ որի վրա: Այս տարի գինը հասել է 20 ռուբլու գեսյատինից: Այդչափ բարձր գինը հողը չի կարող արդարացնել: Ինչպես ապրել, ինչով հարկերը վճարել ու ինչով կերակրվել—չգիտենք: Պատերազմը խլում է մեր աշխատավորներին ու մեզ կերակրողներին»:

Իսկ պատերազմը վերջանալուց հետո պետք է սպասել նոր տուրքերի ու ասպրանքների թանգության. հյուժված հողը տարեց տարի պակաս ու պակաս է բերում ու մենք, մեր ագիտության շնորհիվ, անգոր ենք վորեւ կերպ մեզ ոգնելու:

Կողմնակի աշխատանք մոտ շրջաններում նույնպես չկա: Մենք կարծում ենք, վող արդարացի կլիներ վերջ տալ հողի առևտրին— հողը պետք է պատկանե նրան, ով աշխատում է նրա վրա ու կերակրվում նրանով:

Մեր յերկրորդ դժբախտությունն է մեր խավար վիճակը, մեր ագիտությունը... Բացի դրանից, մենք ցանկանում ենք, վորպեսզի մեզ համար արգելված չլինեն գրքերն ու լրագրները... Այլ ցանկանում ենք, վոր թույլ տրվի թերթերի մեջ գրել ազատ ամեն ինչ, ինչպես ընդունված է վաղուց ի վեր ոտար յերկրներում:

Մեր յերրորդ կարիքն է— մեր իրավագրկությունը ու մեծ թվով նաչալնիկները, վոնոնցից մենք ավելի նեղություն ու վիրավորանք ենք կրում, քան արդարություն ու պաշտպանություն ստանում:

Այս պետիցիայի մեջ, ինչպես և վերև բերված մյուս պետիցիաների, գյուղացիները չեն պահանջում հին կարգերի տապալումը, միապետության վոնչացումը, չեն առաջադրում կալվածատիրական հողերի լրիվ ու ձրի գրավման լոգունգը, դեմոկրատական հանրապետության լոգունգը:

1905 թվի աշնանը, հեղափոխության քաղաքներում ունեցած հաջողությունների ազդեցության տակ, գյուղացիությունը խոշոր քայլ է անում առաջ: Նրա վորոշումների մեջ արդեն կարելի յե հաճախ պատահել Սահմանադիր ժողովի գումարման պահանջ՝ ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ու գաղտնի ձայնատվության հիման վրա: Խարկովի նահանգի Սումշինայի գյուղացիությունը ուղղակի հայտարարում են, թե՛ «մենք միանգամայն կհանգատանանք միմիայն պատգամավորներին, հիշյալ հիմունքների վրա, հրավիրելու դեպքում»:

Մոսկվայի նահանգի, Կոլոմենսկիյ գավառի գյուղացիները պահանջում են նաև վերացնել նահանգապետերին, իսպրավնիկներին ու ամբողջ վոստիկանությունը:

Գյուղացիական հրահանգների (նաև գյուղացիական հրահանգների Պետական Դումայի բացման ժամանակ — 1906 թ. ամառը: Այդ նախագների մեջ գամավորներից ավելի ևս ուժգնորեն ու վճռականորեն կըրկնվում է հողը գյուղացիությանը հանձնելու պահանջը: Բայց միևնույն ժամանակ նրանց վրա գրեթե միշտ զգացվում են մանր գյուղացու, իբրև մանր ապրանքարտադրողի, նախկին յետամնաց, քաղաքականորեն նախկին մագրությունները:

«Պետությունը պետք է կառավարվի Պետական Դումայով» — գրում էյին իրենց նախագի մեջ Բուգուլուկսկիյ գավառի, Սորոչինսկիյ գյուղի գյուղացիները:

Պարզ հեզնանքով է հնչում գյուղացիների պահանջը — գործադրության առնել Հոկտեմբերի 17-ի մանիֆեստը:

Ըստ յերկու հեղինակների — Կուդրյավցեվի ու Վասիլյեվի տվյալներին, Սամարայի նահանգի գյուղացիների հիմնական պահանջները դասավորվում են այսպես. — 75 նախագներից, վոր հավաքել և ուսումնասիրել են հիշյալ հեղինակները, հողի պահանջը գտնում ենք 61 նախագի մեջ, «ազատության» պահանջը — 60-ի մեջ, ընդհանուր ներումը (ամիստիա) — 49-ի մեջ, մահապատժի վերացումը — 31-ի մեջ, ընդհանուր ու ձրի ուսում — 22-ի մեջ, անուղղակի տուրքերի վերացումը և պրոգրեսիվ-յեկամատային տուրքի հաստատումը — 19-ի մեջ, դասերի իրավահավասարություն — 15-ի մեջ, ընդհանուր, ուղղակի, հավասար ու գաղտնի ընտրողական իրավունք — 14-ի մեջ, Սահմանադիր ժողով — 13-ի մեջ, արտակարգ պահպանության վերացումը — 8-ի մեջ, տեղական ինքնավարության ռեֆորմը — 8-ի մեջ, դատական ռեֆորմը — 15-ի մեջ, հոգևորականու-

թյան գանձումների վոչնչացումը — 4-ի մեջ: Բուզուլուկ-սկիյ գավառի Մեծ Մայլի գյուղացիները իրենց նակազի մեջ գրում եյին՝

«Հիշեցեք, վոր գյուղացին ու հողը անբաժան են: Առանց հողի ու ագատության մի վերադառնաք մեզ մոտ. յեթե դուք չիրականացնեք այն պահանջները, մենք ինքներս կպնդենք մեր իրավունքների վրա»:

Գյուղացիա-կան բուրժուա-կան հեղափոխությունը կազմենք հիմնական հանրագումարը: Ի՞նչ եր 1905 — 1907 թվերի գյուղացիական պատերազմը, ի՞նչ եր ներկայացնում իրենից գյուղացիական հողային ծրագիրը: Գյուղացիական նակազները ու մի շարք այլ նյութեր, — գլխավորապես գյուղացիության ներկայացուցիչների յեւուլութիւնը I ու II Պետական Դումաներում, — ուշադրութեամբ ուսումնասիրելուց հետո, Լենինը գալիս է այն յեզրակացության, վոր առաջին հեղափոխության շրջանում հողային պայքարի ուղին ու ծուծն եյին կազմում ճորտատիրական լատիֆունդիաները: «Գյուղացիական պայքարը հողի շուրջը — շեշտում է Լենինը — նախ և առաջ ու ամենից ավելի կռիվ եր՝ հանուն այդ լատիֆունդիաների վոչնչացման»:

Մանրամասնորեն վերլուծելով Պետական Դումայի 104 գյուղացիական պատգամավորների հողային նախագիծը, վորով պահանջվում եր գրավել հողերը հողուտ պետության և ապա բաշխել գյուղացիների մեջ, Լենինը յեզրակացնում է՝

«Պարզ է, վոր մանր գյուղացու ճնշվածությունը կալվածատերերի ճորտատիրական հողատիրության կողմից, վոր ամենից ավելի ուժեղ ու անմիջականորեն արտահայտված է գուտ ուսական յերկրագործական կենտրոնում, զգացվում է ամբողջ Ռուսաստանում, առաջացնելով մի կարգ հողատերերի մեջ ամենուրեք իրենց հողի ազգայնացման համար մղվող պայքարին աջակցություն»:

Այդորինակ ազգայնացումը (նացիոնալիզացիան) Լենինը անվանում եր հողերի գյուղացիական «զտում» կապիտալիզմի համար, վորովհետեւ դա նշանակում եր դասերի անհավասարության ու ճորտատիրության մնացորդների պահպանության վրա հիմնված ռենտայի ու կապալի արմատական վոչնչացում: Միևնույն ժամանակ յենթադրվում եր, վոր արտադրողական ուժերի հետագա զարգացումը գյուղում պիտի կատարվի ֆեոդալիզմի ցանցերից մաքրված կապիտալիզմի հողի վրա: «Կամ ստալդպինյան հողային ռեֆորմը, կամ գյուղացիական հեղափոխական ազգայնացումը» — գրում եր Լենինը: Խոսքը ըստ եյության, ինչպես մատնանշում եր Լենինը, «ոբյեկտիվորեն հնարավոր բուրժուական զարգացման» յերկու ճամբաների մասին եր:

«Առաջին դեպքում ճորտատիրական, կալվածատիրական տնտեսությունը դանդաղորեն վերածվում է բուրժուականի, յունկերականի, դատապարտելով գյուղացիներին տասնամյակների ընթացքում ամենատանջալից շահագործման ու ստրուկության, ստեղծելով միևնույն ժամանակ «գրոսսբուրժուներին» («խոշոր գյուղացիներին») աննշան փոքրամասնություն: Յերկրորդ դեպքում կալվածատիրական տնտեսություն չկա և կամ նա քանգվում է հեղափոխության ձեռքով, վորը գրավում է ու մանրացնում ֆեոդալական կալվածները»:

«1905 — 1907 թվերի գյուղացիական պատերազմը ընդհանուր առմամբ պատերազմ եր հանուն յերկրորդ տիպի զարգացման, հանուն բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխությունը մինչև վերջը հասցնելուն»:

Գյուղացիական հեղափոխությունը — ինչպես ուսուցանում եր Լենինը — բուրժուական հեղափոխության ձևերից մեկն եր: Գյուղացիական պատերազմը գնահատելիս, բոլշևիկները յեւնում եյին նրանից, վոր բուրժուական հեղափոխության բոլոր հնարավոր տեսակներից պետք է գերադասել

վերջինը, այսինքն՝ գյուղացիական բուրժուական հեղափոխութիւնը: Մինչուհի ժամանակ Լենինը շեշտում էր, վոր յուրաքանչյուր գյուղացիական հեղափոխութիւն — բուրժուական հեղափոխութիւն է, բայց վոչ յուրաքանչյուր բուրժուական հեղափոխութիւն գյուղացիական հեղափոխութիւն է:

«Յուրաքանչյուր գյուղացիական հեղափոխութիւն, վոր ուղղված է միջնադարի դեմ հասարակական ամբողջ տնտեսութեան կապիտալիստական բնույթի պայմաններում, — բացատրում էր Լենինը — բուրժուական հեղափոխութիւն է: Բայց վոչ ամեն մի բուրժուական հեղափոխութիւն գյուղացիական հեղափոխութիւն է: Յեթե մի յերկրում, ուր հողագործութիւնը կազմակերպված է միանգամայն կապիտալիստականորեն, կապիտալիստ-հողագործները վարձու բանվորների ոգնութեամբ հողային հեղափոխութիւն կատարեյին, վոչնչացնելով, որինակի համար ասենք, հողի մասնավոր սեփականութիւնը, դա կլինէր բուրժուական հեղափոխութիւն, բայց վոչ յերեք գյուղացիական հեղափոխութիւն: Յեթե մի յերկրում, վորի հողային կարգերը այնքան են արդեն ձուլվել ընդհանուր կապիտալիստական տնտեսութեան հետ, վոր վոչնչացնել այդ կարգերը անհնար է առանց կապիտալիզմը վոչնչացնել, տեղի ունենար հեղափոխութիւն, վոր իշխանութեան ղեկը հանձնէր, ասենք, արդյունաբերական բուրժուազիային — միապետական բյուրոկրատիայի փոխարեն, — դա կլինէր բուրժուական հեղափոխութիւն, բայց վոչ յերեք գյուղացիական հեղափոխութիւն»:

Գյուղացիական բուրժուական հեղափոխութեան ուսմունքի հետ սերտ կապված է բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխութեան շարժիչ ուժերի բոլորակական գնահատումը, գյուղացիութեան դերի բոլորակական գնահատումը դեմոկրատական հեղափոխութեան մեջ:

VIII. ԱՄԵՆԻՑ ԱՌԱՋ — ԿԱՐԳ ՈՒ ԿԱՆՈՆ

Ա.ՋԵՐԸ, ՈՎՏՅԱՐԻՍՏՆԵՐԸ, ԿԱՌԵՏՆԵՐԸ

Բանվոր դասակարգը, ի դեմս բոլշևիկներին, ձգտում էր, բնականաբար, ուղղել գյուղացիական հեղափոխութիւնը դեպի անհրաժեշտ հունը: Սակայն բուրժուական ու մանր-բուրժուական կուսակցութիւնները իրենց հերթին, նույնպես ձգտում էին իշխել «գյուղացիական տարերքին»: Ամբողջ հեղափոխութեան ընթացքում շարունակվում էր, յեթե կարելի չէ այսպես արտահայտվել, պայքար գյուղացիութեան համար:

Իշխող դասակարգերի համար առանձնապէս կրիտիկական մոմենտներին գյուղացիութեանը փորձում էին հաճելի դառնալ նույն լսկ այնպիսի դահիճներ, ինչպիսին էր Ռուսաստանի փաստացի դիկտատոր, պալատային կոմենդանտ գեն. Տրեպովը:

«Յես ինքս կալվածատեր եմ, — ասում էր նա Մինիստրների Սորհրդի նախագահ Վիտտեյին, — և անչափ ուրախ կլինեմ ձրիաբար տալու իմ հողերի կեսը, յեթե հավատացած լինեմ, վոր միայն այդ պայմանով յես կկարողանամ պահպանել ինձ համար մյուս կեսը»:

Այսպիսի առաջարկներ — ձրիաբար տալ գյուղացիներին կալվածատիրական հողերի մասը, մյուս մասը իրենց պահպանելու համար — այն ժամանակ՝ հոկտեմբերյան ընդհանուր գործադուլի ու դեկտեմբերյան զինված ապստամբութեան մոմենտին — հազվագյուտ չէին: Ծովակալ Դուբասովը — գյուղացիների այդ հայտնի «խաղաղարարը» մի շարք նահանգներում — նույնպես խորհուրդ էր տալիս Վիտտեյին՝ թողնել գյուղացիների ձեռքին նրանց բռնագրաված հողերը:

«Դրանով դուք կհանգստացնեք գյուղացիներին — ասում էր Դուբասովը, — կալվածատերերի համար ել ավելի լավ

կլինի, վորովհետև հակառակ դեպքում գյուղացիները կվերցնեն, կխլեն մասնավոր հողատերերից բոլոր հողերը»:

Նույն այդ ժամանակ մինիստրների խորհրդում ցարի ներկայությամբ լուրջ քննության առարկա ելին կալվածատիրական հողերի մասնավոր գրավման (ինարկե, վճարովի) նախագծերը:

Դեկտեմբերյան ապստամբության պարտությունից հետո կառավարական և առհասարակ կալվածատիրական աջ շրջաններում տիրում է նկատելի հանգստություն — զիջումների մասին այլևս խոսք չկա:

Մի դույլ սառը ջրի ազդեցություն պետք է գործելին «պարզամիտ մոլեթիչներին» վրա ցարի 1906 թվի հունվարի 18-ին գյուղացիության պատգամավորների ընդունելության ժամանակ ասած խոսքերը՝

— «Ուրախ եմ ձեզ տեսնելու, դուք, յե դբայրներ, ինարկե պետք է իմանաք, վոր սեփականատիրության իրավունքը անձեռնմխելի յե. այն, ինչ վոր պատկանում է կալվածատիրոջը, պատկանում է նրան, այն, ինչ վոր պատկանում է գյուղացուն, պատկանում է նրան: Կալվածատերերի տնտրիության տակ գտնվող հողը պատկանում է նրանց նույն անձակտելի իրավունքի հիման վրա, վորի վրա և ձեր հողը պատկանում է ձեզ: Այլ կերպ չի կարող լինել, չի կարող այստեղ վոչ մի վեճ լինել: Յես ցանկանում եմ, վոր այս հայտնեք ձեր համագյուղացիներին: Իմ հոգսերի մեջ յես չեմ մոռանա և ձեզ, գրուղացիներիդ. ձեր կարիքները մոտ են իմ սրտին և յես մշտապես կհոգամ նրանց մասին, ինչպես հոգ եր տանում և իմ հանգուցյալ հայրը: Կհրավիրվի Պետական Դուման ու ինձ հետ միասին նա կխորհի, թե ինչպես լուծել այդ խնդիրը: Ինձ վրա կարող եք հույս ունենալ. յես ձեզ կոգնեմ, բայց, կրկնում եմ, միշտ հիշեցեք, վոր սեփականության իրավունքը սուրբ է ու պետք է լինի անձեռնմխելի»:

Յերբ Տոլյայի նահանգի Յեփիֆանի գավառի կալվածատերերը, գյուղացիական հուղմունքների ազդեցության տակ, 1906 թ. հունիսին փորձեցին արտահայտվել հողային ռեֆորմի ցանկալիության մասին, նրանք հանդիպեցին անբավականության ու անտարբերության քարե պարսպի. — Ստոլիպինը արդեն պատրաստել էր հեղափոխության լիկվիդացիայի այլ պլան: Սիմբիրսկի նահանգապետ Յաշվիլը, վոր պահանջում էր վորոշ զիճումներ կալվածատերերի կողմից, ստիպված էր հեռանալու: Նույն գեւ. Տրեպովը, վոր 1905 թվի վերջին պատրաստ էր ձրիաբար հանձնելու գյուղացիներին յուր հողերի կեսը, այս անգամ — 1906 թվին այլ կերպ էր գնահատում գրությունը ու հորդորում էր ազատամիտ նահանգապետին՝

«Ինչ պայմաններ ել լինեն (գյուղացիական աշխատանքի), նրանք գոյություն ունեն վաղուց ի վեր, իսկ կարգն ու կանոնը պետք է պահպանվեն ինչ գնով ել լինի»:

Այս վերջին նախադասությունը շատ լավ է բնորոշում աջակողմյան խմբավորումների դիրքը՝

— Վոչ մի զիճում: Կարգ ու կանոն ամենից առաջ: Կալվածատիրական խմբավորումներից այսպես կոչված ոկոյաբրիստները (հոկտեմբերյանները) պատրաստ էին, գյուղացիական շարժման ամենամեծ հաջողությունների շրջաններում, համաձայնել միայն մանր զիջումների, ինչպես են՝ «մանր հողային կապալառման կարգավորումը», «աշակցությունը «տեղափոխության», «գյուղացիական հողային բանկի գործնեյության բարեկարգություն» և այլն:

Ոկոյաբրիստների ծրագիրը թույլատրում էր միայն «պետական կարևորության դեպքերում» «սեփականատիրական հողերի մի մասի գրավումը արդարացի վարձատրության պայմաններով, հաստատված որենսդրականով»:

Հետագայում ոկոյաբրիստները այդ անմեղ «զիճումները» ևս վտարեցին իրենց ծրագրից:

Իդուր չեք, վոր Վլադիմիր Իլյիչը այսպես եր գնահատում ուղտյաբրիստների դիրքը՝ «Ուղտյաբրիստները արդեն կալվածատերերի ու խոշոր կապիտալիստների դասակարգային կազմակերպությունն էին»:

«Ժողովրդական ազատություն կուսակցությունը» (կ.դ.) Մի քիչ տարբեր, սակայն նման դիրքի վրա յեր կանգնած ազդեցություն ամենանշանակալից և ամենից խոշոր բուրժուական կուսակցությունը — «Ժողովրդական ազատություն կուսակցությունը» (կադետներ):

«Բուրժուական հասարակության վորևե մեկ վորոշ դասակարգի հետ չկապված — գրում եր այդ կուսակցության մասին Վ. Ի. Լենինը, — սակայն յուր կազմով, յուր բնույթով, յուր իդեալներով միանգամայն բուրժուական այդ կուսակցությունը տատանվում ե գեմոկրատական մանր բուրժուակիայի ու խոշոր բուրժուակիայի հակահեղափոխական տարրերի միջև: Այդ կուսակցության սոցիալական հենարանն է, մի կողմից, մասսայական քաղքեներն..., իսկ մյուս կողմից — լիբերալ կալվածատերեր, վոր ձգտում ե... միապետության հետ համաձայնության գալու, «առանց սրտացավության» բաժանելու իշխանությունը ժողովրդի ու ժողովրդին «ասածն վորորմունքամբ» ճնշողներին միջև»:

Կադետները կալվածատերերի ու բուրժուակիայի այն մասի ներկայացուցիչներն էին, վոր կարիք եր զգում ներքին շուկայի լայնացման ու գյուղացիական տնտեսության վճարունակ դառնալուն:

* Պարզության համար շեշտում ենք, վոր Վ. Ի. Լենինի տված՝ կադետական կուսակցության այս բնութագրությունը յերևում ե այդ կուսակցության դիրքից 1905 թվին: Հետագայում կուսակցության մեջ վերջնականապես գերիշխեցին խոշոր բուրժուակիայի հակահեղափոխական տարրերը: Մյուս փայլուն ապացույց — կադետների ղեկավարող դերը հակահեղափոխական շարժումների մեջ 1917 թվից հետո:

Այս կարգի կալվածատերերը տրամադիր էին հանուն տնտեսավարության անվտանգության հրաժարվելու մի քանի արտոնություններից ու նույն իսկ հողերի մի մասից հողուտ գյուղի կիսապրոլետարական շերտերին:

Ազատամիտ ձևացող կալվածատիրոջ այդորինակ տրամադրություններով համակված ե կադետների հողային ծրագիրը, վոր նրանք առաջադրեցին գյուղացիական շարժման յեռուզեռի շրջանում (Պետական Դումայում, իսկ դրանից առաջ գեմատվոյի համագումարում):

Կալվածատեր-կադետները մերժում էին, անշուշտ, հողի ազգայնացման նախագծերը. սակայն նրանք ընդունում էին արքունական, վանքապատկան ու մասնավոր-սեփականատիրական հողերի մասնակի ազգայնացումը, նրանց պետության կողմից գնվելու և սեփականատերերին «արդարացի գնահատումով» վարձատրելու պայմանով:

Այս եր կադետների նախագիծը: Յեթե թողնենք մանրամասնությունները, նա ըստ էության այնքան ել հեռու չեք անցել ուղտյաբրիստների նախագծից:

«Հողայի «աջ» ու «ձախ» ծրագրերի Յերկու դասակարգերի — կալվածատերերի և գյուղացիության պայքար հողի համար «բաժանողական գիծը» — մատնանշում եր Լենինը — անցնում ե վոչ ուղտյաբրիստների ու կադետների միջև, ինչպես հաճախ միանգամայն սխալ յենթադրում են մենշևիկները (թույլ տալով խլացնել իրենց «կոնստիտուցիոն-դեմոկրատիկ» բռնների աղմուկով ու փոխարինելով դասակարգային անալիզը կուսակցությունների անունների անալիզով):

Բաժանողական գիծը անցնում ե կադետների ու տրուդովիկների միջև: Այդ գիծը բնորոշում են ոռու հասարակության յերկու հիմնական դասակարգերի շահերը, դասակարգերի, վոր պայքարում են հողի համար — կալվածատերերի ու գյուղացիության:

Այժմ անցնենք նարոդնիկների ծրագրին:

IX. «ՍՈՑԻԱԼԻԶՄ»... ԱՌԱՆՑ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ

ԵՆԵՍՆԵՐԸ, ՏՐՈՒԴՈՎԻԿՆԵՐԸ, ԵՍԵՐՆԵՐԸ

Պոստ մոսկովի
«Եսեմ» զի-
սողները:
Եսեմները

Սկսենք այսպես կոչված «Ժողովրդա-
կան սոցիալիստական կուսակցությունից»
(Եսեմներից), վոր կազմակերպվեց 1906 թ.
գարնանը մի խումբ զրականագետներից
(Պեշխոնով, Մյակոտին և ուրիշները): Իրենց տակտիկա-
յով եսեմները շատ մոտ եյին լիբերալ բուրժուա-կադետ-
ներին, բայց վորոշ հաշտություն ունեյին մանր բուրժուա-
զիայի շրջաններում, իրենց առաջադրած նարոդնիկական
հողային ծրագրի շնորհիվ:

Վ. Ի. Լենինը այդ կուսակցությանը տվեց հետևյալ
գնահատումը՝ «Մենք այժմ գիտենք, թե ինչ է նշանա-
կում լինել աշխատավորական ժողովրդական սոցիալիստ...
Աշխատավորական—դա նշանակում է՝ քծնել, սողալ «խոզ-
յայիկների» շաների առաջ, վորոնք ցանկանում են «ստա-
նալ», բայց «չտալ»: Ժողովրդական—դա նշանակում է՝
սողալ ժողովրդի միապետական նախապաշարմունքների
առաջ, մի քանի ազգությունների՝ Ռուսաստանից բաժան-
վելու շովինիստական յերկյուղի առաջ: Սոցիալիստ — դա
նշանակում է՝ հայտարարել սոցիալիզմը հեռուները անց-
նող հեռանկար ու փոխարինել... (սոցիալիստական) ծրա-
գիրը լայն, ազատ, ճկուն, շարժուն, թեթև, թեթև հագ-
նված և նույն իսկ բոլորովին մերկ «պլատֆորմով»:

«Գյուղացին ունի բանականություն և նախապաշար-
մունք, ունի շահագործվող մարդու հեղափոխական ընդու-
նակություններ և «ստանալ», բայց «չտալ» ցանկացող խոզ-
յայիկի ռեակցիոն հակումներ: Պ.պ. պեշխոնովները գյու-
ղացի-խոզյայիկի ռեակցիոն կողմերի գաղափարական ար-
տահայտիչներն են: Պ.պ. պեշխոնովները «ռուս մոս-
ժիկի յե տեղ գիտողներն են»:

Այժմ ավելի մոտից դնենք նարոդ-
Տրուդովիկները նիկների հողային ծրագիրը—այսպես կոչված
աշխատավորական խմբակի ու սոցիալիստ-հեղափոխական-
ների: Տրուդովիկները — Պետական Դումայի պատգամա-
վորները, գլխավորապես գյուղացիների կողմից ընտրված—
իրենց ծրագիրը պարզեցին արդեն հիշված «104-ի նախա-
գծի» մեջ: Գյուղացիական պատգամավորները յերազում
եյին կազմել «հանրաժողովրդական հողային ֆոնդ» պե-
տական, արքունական, վանքապատկան ու մասնատիրա-
կան («աշխատանքային նորման գերակշռող») հողերից:
Տրուդովիկները ձգտում եյին գյուղացիներին բավարարել
հողով այդ ֆոնդից: Նրանց ուժը կայանում էր շատ սերտ
կապերի մեջ իրենց ընտրող գյուղացիների հետ, վորոնցից
անընդհատ ստանում եյին նակազներ, նամակներ, զիմում-
ներ: Կարճ ժամանակամիջոցում (մինչև 1906 թ. հուլիսի
8-ը) նրանք ստացել եյին մինչև 400 նակազ 50 նահանգ-
ներից, 1500 նամակ, զիմում և այլն: Գյուղացիական
լայն շերտերի հետ ունեցած այդ կապի շնորհիվ, արուդո-
վիկները, չնայած նրանց ծրագրի քաղաքական ամբողջ
խճովածությունը, Պետական Դումայում համարվում եյին
գյուղացիության ճանաչված ներկայացուցիչներ:

«Տիպիկ արուդովիկը — մատնանշում էր Լենինը — դա՝
գիտակից գյուղացին է: Նա խորթ չէ միապետություն հետ
համաձայնության գալու մտքին, բուրժուական հասարա-
կակարգի շրջանակում իր մի կտոր հողի վրա հանգստա-
նալու, բայց ներկայումս նրա գլխավոր ուժը ուղղված է
կալվածատերերի դեմ հանուն հողի պայքար մղելուն, պայ-
քարին՝ ճորտատիրական պետության դեմ, հանուն դեմո-
կրատիայի»:

«Տրուդովիկների տատնումը կադետների ու բանվորա-
կան դեմոկրատիայի միջև—գրում էր Լենինը մի այլ տե-
ղում—անխուսափելիորեն բղխում է մանր տանուտերերի
դրությունից ու նրանց միացման, կազմակերպման ու

լուսավորության հատուկ դժվարությունը ստեղծում է տրուգիկական կուսակցական ծայրահեղ անորոշությունը և անձնակերպությունը: Հենց այդ պատճառով Լենինը հաշվում էր սոցիալ-դեմոկրատների առանձնապես կարևոր խնդիրներից մեկը (սոցիալ-դեմոկրատ այն ժամանակ կոչվում էին և՛ բոլշևիկները, և՛ մենշևիկները) «ուշադրությամբ հետևել այդ պրոցեսին» և «ուժերը հասածին չափ ազդել նրա վրա պրոլետարական վոգով»:

Մատնանշելով տրուգիկական տատանումները, «հեղափոխական բուրժուալի» տարուբերումները, Լենինը, սակայն, պարզ բաժանում էր այդ գործիչներին հակահեղափոխական կադետներից ու գնահատում էր գյուղացիական պատգամորեններին նրանց վճռական կռիվի համար միջնադարի, կալվածատերերի, հին իշխանության դեմ:

Մեզ մնում է վերլուծել սոցիալիստ-հեղափոխականների հողային ծրագիրը: Եսերների կուսակցության ծրագրի մեջ հողային հարցը, ինչպես հայտնի յե, գրավում էր կենտրոնական տեղը:

Եսերները առաջադրում էին հողի սոցիալիզացիայի լոգունգը հավասարաբար հողազտագործման հիման վրա: «Հողային հարաբերությունների վերասարքման խնդիրներում եսերական կուսակցությունը ձգտում է հենվել, հանուն սոցիալիզմի ու բուրժուական-սեփականատիրական սկզբունքների դեմ կռվելու համար, ուստի գյուղացիության համայնական ու աշխատանքային աշխարհայացքների, տրագիցիաների ու կյանքի ձևերի վրա, մանավանդ նրանց մեջ տարածված այն համոզմունքի վրա, վոր հողը վոչ վոքին չի պատկանում և վոր նրանով ոգտվելու իրավունքը տալիս է միայն աշխատանքը: Հեղափոխության գյուղի խնդիրների նկատմամբ ունեցած յուր ընդհանուր հայեցակետների համաձայն, կուսակցությունը պնդում է հողի սոցիալիզացիայի վրա, այսինքն՝ հողը պետք է գուրս հանվի ապրանք-

քային շրջանառությունից ու առանձին անձնավորությունների կամ խմբերի մասնավոր սեփականությունից պետք է դառնա համաժողովրդական սեփականություն»...

Ապա սոցիալիստ-հեղափոխականները ծրագրի մեջ բերվում են հավասարաբար-աշխատանքային հողազտագործման հիմունքները — անհատական կամ ընկերությունների: Դժվար չէ նկատելը, վոր «աշխատանքային նորման» — հավասարաբար հողազտագործումը — եսերների հողային ծրագրի կենտրոնական կետն է:

Այդ ծրագիրը վերալուծելով, Լենինը գրում էր «մանրբուրժուական սոցիալիստների» «ոեակցիոն անուրջների» մասին, իսկ սոցիալիստ-հեղափոխականներին անվանում էր «սոցիալիստ-ոեակցիոններն»:

«Գյուղացիների պայքարը կալվածատերի դեմ ներկայումս հեղափոխական է» — գրում էր Լենինը, — տնտեսական ու քաղաքական եվոլյուցիայի ներկա մոմենտին կալվածատիրական հողերի գրավումը ամեն տեսակետից հեղափոխական է, ու մենք այդ հեղափոխական-դեմոկրատական միջոցը վողջունում ենք: Սակայն, այդ միջոցը անվանել սոցիալիզացիա, խաբել թե՛ ինքներս մեզ և թե՛ ժողովրդին, իբր թե ապրանքային տնտեսության պայմաններում հնարավոր է հավասարաբար հողազտագործում, — դա արդեն ոեակցիոն, մանր-բուրժուական ուտոպիա յե, վոր մենք թողնում ենք սոցիալիստ-ոեակցիոններին»:

Լենինը թունավոր հեզանքի յեր յենթարկում մանրբուրժուական ուտոպիստ-եսերներին, վորոնք յենթադրում էին, թե գյուղացիական հեղափոխության բարեհաջող վախճանը բերելու յե նարոդնիկական սոցիալիզմի հաղթանակը Ռուսաստանում:

«Իրականում — գրում էր Վլադիմիր Իլյիչը — այդորինակ ընթացքը կնշանակեր նարոդնիկական (գյուղացիական) սոցիալիզմի ամենաարագ ու ամենավճռական պարտությունը»:

Բայց և այնպես հեղափոխական պայքարի վորոշ շրջանում հողային ծրագրի եսերական սկզբունքները, չնայած նրանց ամբողջ մանր-բուրժուականությանը, արտահայտում էին — ինչպես շեշտում եր Լենինը, — «վոչնչացնող պատերազմ ճորտատիրական լատիֆունդիս-ների դեմ»:

«Եսերները — ինչպես գրում եր Լենինը մի այլ տեղ — անգիտակից բուրժուական հեղափոխականներ էին: Բայց բանվոր դասակարգը չպետք է զգվանքով յերես դարձնեք: Բանվորը, առանց ձուլելու իրեն վոչ մի այլ դասակարգի հետ, պետք է ամենայն յեռանդով ոգնե գյուղացուն մինչև վերջը հասցնելու այդ բուրժուական հեղափոխությունը»:

* Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից անմիջապես հետո հրատարակված հողային որենքի հիմքն է այսպես կոչված «սոցիալիզացիան»: Ինչհետև «Անցկացնելով հողի սոցիալիզացիայի որենքը — բացատրում եր Լենինը — որենքը, վորի «հոգին» հավասարաբար հողոգտագործման լողունգն է, մեծամասնականները լրիվ ճշտությամբ ու վորոշությամբ հայտարարեցին՝ այս իդեան մերը չէ, այդորինակ լողունգին մենք համաձայն չենք, բայց մենք մեր պարտքն ենք համարում անցկացնել նրան, վորովհետև դա գյուղացիների ճնշող մեծամասնության պահանջն է: Իսկ աշխատավորների մեծամասնության գաղափարներն ու պահանջները պետք է նրանք ինքները «արտադրեն» — այդպիսի պահանջները վոչ «փոխել» ե հնարավոր և վոչ ել նրանց վրայից վոստնել: Մենք, բոլշևիկներս, կողմնենք գյուղացիներին ազատել մանր-բուրժուական լողունգներից, վորքան կարելի յե շուտ ու վորքան կարելի յե հեշտ անցնել նրանցից դեպի սոցիալիստականները»: Բոլշևիկները այդ տակտիկան ամբողջովին ու լրիվ արդարացրեց իրեն: Միևնույն ժամանակ արդարացավ ամբողջովին նա-բողնիկների այն դասակարգային բնութագիրը, վոր տվել էին բոլշևիկները շատ առաջ, քան եսերները վերջնականապես մերկացրին իրենց աշխատավորական լայն մասսաների առաջ: 1917 թվից հետո եսերները անցան բարիկադների մյուս կողմը:

X. ՌԵՍՍԱՎՐԱՑԻԱՅԻ ՎՏԱՆԳԻՑ ԱԶԱՏՎԵԼՈՒ ՀԱՍԱՐ ՊԵՏԲ Ե ՇԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՍՑՆԵԼ ՄԻՆՁԵՎ ՎԵՐՁ

ՌԵՆՇԵՎԻԿՆԵՐԸ ՀՈՂԻ ԱԶԳԱՅՆԱՑՈՒՄՆ ԴԵՐ ԵՆ

Բոլշևիկները ու մենշևիկները տարաձայնությունները հողային-գյուղացիական հարցի շուրջը ամենից լավ ու ցայտուն արտահայտված են հողային ծրագրի մշակման առթիվ յեղած վեճերի մեջ, ծրագրի, վոր ընդունված է 1906 թվին կուսակցական IV համագումարում:

1901 թվին Լենինը առաջադրեց հայտնի վեճ հողաբա-
ժինների մասին կետը՝ հողային ծրագրի մեջ մտցնել պա-
հանջ — վերադարձնել գյուղացիներին այն
հողային հատվածները, վոր 1861 թ. ռեֆորմով
խլված էին նրանցից հողուտ կալվածատերերի:

Դեռ այն ժամանակ Լենինը հաշվում եր այս ախտը, իբրև առաջին քայլ հողի լրիվ ազգայնացման ուղիով:
(Նկատենք, փակագծի մեջ, վոր Լենինի այս հայացքները իրենց ամբողջությամբ պարզվեցին համեմատաբար վոչ շատ ժամանակ առաջ, յերբ լենինյան ժողովածուներից մեկի մեջ գետեղված էին նյութեր Լենինի ու Պլեխանովի տարաձայնությունների մասին կուսակցության 2-րդ հա-մագումարի նախորդակին):

Հողային ծրագրի նախագիծը, «հողահատվածների» կետի հետ միասին, դարձավ կուսակցության պաշտոնական ծրա-գիրը 1903 թվին — 2-րդ համագումարում:

Հետագայում Լենինը մատնանշում եր, վոր, «բացար-ձակ մասսայական շարժման (գյուղացիական) բացակայու-թյունը չեր թուլատրում այն ժամանակ (հողային ծրա-գիրը մշակելիս) լուծել խնդիրը ճիշտ տվյալների հիման վրա և վոչ թե ֆուսկների, անմեղ ցանկությունների կամ քաղքենիական ցնորքների հիման վրա, ինչպես այն լուծել են եսերները»:

Իսկ յերբ իսկ
գրավումն

Իսկ յերբ բացարձակ մասսայական գյուղացիական շարժումը արդեն փաստ եր, անհրաժեշտ եր, բնականաբար, բերաբնեւ հողային ծրագրերը: 1905 թ. սկզբին բոյլշևիկյան «Վսե-րյոդ» («Հառաջ») թերթի համարներից մեկում գետեղված եր հողային ծրագրի նոր նախագիծը, առանց «հողահատ-վածներին» կետի, վորի փոխարեն մի այլ կետ եր մտցված՝ «պաշտպանել գյուղացիների պահանջները — մինչև իսկ կալվածատիրական բոլոր հողերի գրավումը:

Այդ վոգով տակտիկական բանաձև ընդունվեց 3-րդ համագումարում, վոր և հաստատեց մի անգամ ևս 1905 թ. կուսակցական դեկտեմբերյան կոնֆերանսը: Սակայն, հո-ղային ծրագրի արմատական վերաբնութայնը հետաձգ-վեց մինչև հետևյալ համագումարը (չորրորդ), ուր և այդ հարցը քննութայն յենթարկվեց իր ամբողջ լայնությամբ ու խորությամբ:

Նախկինում Գեռ մինչև համագումարը նշմարվեցին բոյլշևիկները ու մենշևիկները տեսակետ-ները հողային ծրագրի հարցի շուրջը: Առա-ջինը — բոյլշևիկական («հողի նացիոնալիզա-ցիան — ազգայնացումը»), յերկրորդը — Մաս-լովի, վորին համագումարում միացավ Պլեխանովը («մու-նիցիպալիզացիա»):

Մենշևիկական նախագիծը Լենինը համարում եր — 1) վոչ հեղափոխական, վորովհետև նրա մեջը խոսքը վոչ թե ձրի գրավման մասին եր, այլ գրավման առհասա-րակ և վոչինչ չեր ասված հողային հեղաշրջումը իրակա-նացնելու հեղափոխական միջոցի մասին:

2) Գյուղացիութայն համար անընդունելի, վորովհետև «մոնիցիպալիզացիան» նշանակում ե՝ նադելնի հողը վերցրու ձրիաբար, իսկ կալվածատիրական հողերի համար կապալ տուր «գեմսավոյին»՝ «հեղափոխական գյու-ղացիները գրան չեն համաձայնի, նրանք կասեն — կամ բա-

ժանենք բոլոր հողերը մեր մեջ և կամ բոլոր հողերը դարձնենք ամբողջ ժողովրդի սեփականութայն»:

3) Վնասակար, «յեթե պայմանավորել նրան (Մաս-լովի ծրագիրը) «դեմոկրատիզմով» առհասարակ և վոչ հատկապես հանրապետությամբ ու չինովնիկների ընտրո-ղականությամբ»:

Հողային հիմնական նախագծերը — Լենինյան ու մաս-լով-պլեխանովյան — շատ ցայտունորեն արտացոլում եյին այն ժամանակվա ավելի ընդհանուր տարածայնութայն-ները սոցիալ-դեմոկրատիայի ներսում, բոյլշևիկների ու մենշևիկների ավելի ընդհանուր տարածայնութայնները կուսակցութայն սարատեգիայի ու տակտիկայի արմատա-կան հարցերի շուրջը:

Մենշևիկները հարցնում եյին Լենինին — արդյոք կա-րող ե նա յերաշխավորել, վոր հեղափոխութայնը չի հա-ջորդի ռեակցիան, վորը կոգտագործե հողի նացիոնա-լիզացիան:

Լենինը գրան պատասխանում եր, թե՝ ռեստավրա-ցիայի վտանգի դեմ միակ յերաշխիքն ե — հեղափոխու-թյունը մինչև վերջը հասցնել և վոչ թե ռեակցիայի հետ սակարկութայն մտնել:

Լենինի նախագիծը «գյուղացիական ապստամբութայն ու բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխութայն լրիվ իրագործման ծրագիր» եր: Իսկ Պլեխանովի նկատողու-թյունը՝ «ռեստավրացիայից յերաշխիքի բացակայութայն» մասին՝ Լենինը անվանում եր «բուրժուազիայի քաղաքա-կան գենքը պրոլետարիատի դեմ», «գոտ կադետական գա-ղափար» ու Լենինը հաշվում եր վոչ պատահական փաստ, մոնիցիպալիզացիան պաշտպանում ե Պլեխանովը, վոր այդ մոմենտին յուր «Որագրի» մեջ քարոզում եր կադետներին պաշտպանելու գաղափարը:*

* Կուսակցութայն IV (Ստոկհոլմի) համագումարը արտա-հայտվեց հոգուտ ձոնի (Մասլով) — Պլեխանովի հողային նախա-

XI. ՊԵՐՄԱՆԵՆՏ (ԱՆԸՆԴՂԱՏ) ՇԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԹԵՈՐԻԱՆ

ՏՐՈՑԿՈՒ ԴԻՐՔԸ

Կարող եւ արդյոք գյուղացիութիւնը լինել պրոլետարիատի դաշնակիցը: Մենշևիկները պատասխանում եյին— վէշ: Նույն սխալը, և մենշևիկների պէս, թույլ եր տալիս և Տրոցկին յուր պերմանենտ (անընդհատ) հեղափոխութեան թեորիայի մեջ: Թե մենշևիկները և թե Տրոցկին հաշվում եյին գյուղացիութիւնը վոչ թե հեղափոխական, այլ ռեակցիոն դասակարգ: Սակայն Տրոցկին տարբերվում եր մենշևիկներից նրանով, վոր նա բուրժուազիան ևս հաշվում եր վոչ-հեղափոխական դասակարգ:

«Հունվարի 9-ից հետո հեղափոխութիւնը այլևս դադար չի ճանաչում» — գրում եր Տրոցկին «Իսկրա»-ի մեջ:

«Հեղափոխութիւնը բարդ և յերբեմն շատ յերկրատես պատմական պրոցես ե, վորի հետևանքով քաղաքական իշխանութիւնը անցնում ե սոցիալական նոր ուժի ձեռքը... Պրոլետարիատի ազգեցութիւնը դեպքերի վրա աճում ե վոչ պակաս արագ... հեղափոխութիւնը առաջ ե քաշում գծին ու մերժեց բոլոր մյուս նախագծերը, նույն թվում և Լեւինի նախագիծը (Կենտրոնական Կոմիտեյի հողային հանձնախմբի):

Մասլովի նախագիծը հաստատվեց հետևյալ հանգամանքներում.—յերբ քվեարկվում եր նախագծերից մեկը իբրև հիմք ընդունելու հարցը, Մասլովի նախագիծը ստացավ սկզբում միայն 52 ձայն, այսինքն կեսից պակաս: Հողաբաժանման ոգտին տրվեց 40 ձայն (ձայները չբաժանելու համար Լենինը միացավ դրան և միայն կրկնակի քվեարկութեան ժամանակ, Պլեխանովի ձնշումի տակ, անցավ Մասլովի նախագիծը (60 ձայնից ավելի):

Սակայն, վերջնականապէս խմբագրված ու ընդունված նախագիծը զուտ-մասլովյան ծրագիրը չեւ, վորովհետև Ժորժա-նիային հաջողվել եր մտցնել մի ուղղում, ըստ վորի՝ «մուսիցի-պալիզացիայի համար վոչ բարենպաստ պայմաններում» ընդունվում եր հողերի բաժանում:

պրոլետարիատը առաջին տեղը ու հանձնում ե նրան զերիշխանութիւնը (դեկավարութիւնը):»

Միաժամանակ Պարվուսը, Տրոցկու համախոհը, գրում եր «Իսկրա»-ի մեջ, թե սոցիալ-դեմոկրատները պիտք ե լինեն «բոլորից ավելի հեղափոխական», իսկ «Հեղափոխական Ժամանակավոր Կառավարութիւնը Ռուսաստանում պետք ե լինի բանվորական դեմոկրատիայի կառավարութիւնը»:

«Առանց ցարի, իսկ կառավարական» — ահա այն լոգունգը, վորով բռնադատւում եր Տրոցկին հանդես յեկավ 1905 թվի հեղափոխական ժամանակ:

Արդյոք կկարողանա պրոլետարիատը պահել իշխանութիւնը, յեթե նրան հաջողվի վերցնել այն իրա ձեռքը: «Կկարողանա—պատասխանում եր Տրոցկին,—յեթե ռուս բանվոր դասակարգը ստանա ուղղակի պետական աջակցութիւն յեվրոպական պրոլետարիատից»:

«Ռուսաստանի պրոլետարիատը, յեթե նա իշխանութեան գլուխն անցնի, թեկուզ մեր բուրժուական հեղափոխութեան լոկ ժամանակավոր կոնյունկտուրայի շնորհիվ, կհանդիպի կազմակերպված թշնամութեան համաշխարհային ռեակցիայի կողմից ու կազմակերպված ոգնութեան պատրաստութեան լայն պրոլետարիատի կողմից: Իրա սեփական ուժերին թողնված, Ռուսաստանի բանվոր դասակարգը անխուսափելիորեն կշախջախվի հակա-հեղափոխութեան կողմից այն մոմենտին, յերբ գյուղացիութիւնը յերես դարձնի նրանից: Նրան այլ ճանապահ չի մնալ, քան թե կապել իրա քաղաքական տիրապետութեան վիճակը, հետևաբար և ամբողջ ռուսական հեղափոխութեան վիճակը, Յեվրոպայի սոցիալիստական հեղափոխութեան վիճակի հետ: Այն իսկական պետական-քաղաքական ուժը, վոր կտա նրան ռուսական բուրժուական հեղափոխութեան ժամանակավոր կոնյունկտուրան, նա կձգի ամբողջ կապիտալիստական աշխարհի դասակարգային կռիւի կշեռքին: Պետական իշխա-

նությունը ձեռքին, հակա-հեղափոխությունը թիկունքին, յեվրոպական ռեակցիան — առաջին, նա կղիմի յուր յեղբայրներին ամբողջ աշխարհում հին հրավերակոչով, վոր այս անգամին կլինի վերջին գրոհի հրավեր՝ — Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք!

Դաշնակիցներ ռուս պրոլետարիատը կարող եւ ստանալ միայն դրսում, ի դեմս յեվրոպական պրոլետարիատի, յերբ նա իշխանության կգա ու կիրադործե իր մոտ սոցիալիստական հեղափոխությունը:

Յերկրի ներսում պրոլետարիատը դաշնակիցներ չի գտնի: Ավելին — «նա թշնամական բաղիսում կունենա վոչ միայն բուրժուազիայի բոլոր խմբավորումների հետ, վորոնք նրան աջակցում եյին հեղափոխական պայքարի սկզբնական շրջանում, այլեւ գյուղացիության լայն մասսաների հետ (ընդգծումը մերն ե), վորի աջակցությամբ նա յեկել եր իշխանության»:

Տրոցկու հայացքները խորապես սխալ եյին ու վնասակար, վորովհետեւ «անընդհատ հեղափոխության» իր թեորիայով Տրոցկին փորձում եր «ցատկել» գյուղացիության վրայով, առանց հաշվի առնելու շարժիչ ուժերի իրական փոխհարաբերությունը:

Տրոցկին ազավաղեց անընդհատ հեղափոխության սխեման, վոր ավել եր դեռեւս անցյալ դարի կեսին կարլ Մարքսը: Ի՞նչ եր հասկանում սոցիալիզմի հիմնադիրը անընդհատ հեղափոխություն ասելով: Անընդհատ հեղափոխություն ասելով, Մարքսը հասկանում եր այնպիսի հեղափոխություն, վորը ամբողջ ժամանակ դարգանում ե «բարձրացող գծով», սակայն Մարքսը պրոլետարիատի դաշնակիցների շարքից դեմոկրատական հեղափոխության մեջ դուրս չեւ գցում նրա հիմնական դաշնակցին — գյուղացիությունը:

Լենինը պաշտպան եր Մարքսի անընդհատ հեղափոխությանը, բայց վոչ Տրոցկու:

«Դեմոկրատական հեղափոխությունից մենք իսկույն եւ յեթ կսկսենք անցնել — գրում եր Լենինը — մեր ուժի չափով, գիտակից, կազմակերպված պրոլետարիատի ուժի — կսկսենք անցնել սոցիալիստական հեղափոխության: Մենք պաշտպան ենք անընդհատ հեղափոխության: Մենք կանգ չենք առնի կես ճամբին»:

Նույն միտքը Լենինը կրկնում ե մի այլ տեղ՝

«Ներկա հեղափոխության լրիվ հաղթանակը կլինի դեմոկրատական հեղաշրջման վերջը ու սոցիալիստական հեղաշրջման համար վճռական պայքարի սկիզբը: Ժամանակակից գյուղացիության պահանջի իրականացումը, ռեակցիայի լրիվ ջախջախումը, դեմոկրատական հանրապետության հաղթանակը կլինի բուրժուազիայի եւ նույնիսկ մանր-բուրժուազիայի հեղափոխականության վերջը, — կլինի սկիզբը իսկական կուլի հանուն սոցիալիզմի: Վորքան ավելի լրիվ ե դեմոկրատական շարժումը, այնքան ավելի շուտ, ավելի լայն, մաքուր ու վճռականորեն կծավալվի այդ նոր պայքարը»:

Լենինը սպանիչ հեգնանքով եր վերա-կենդանացնում Տրոցկու մասին բերվում Տրոցկու «որիգինել» թեորիային, ասելով, վոր նա «խլում ե բոլշևիզմից դեպի պրոլետարիատի վճռական հեղափոխական պայքարը ու քաղաքական իշխանություն ձեռք բերելը»:^{*}

* Տրոցկին այժմ ել չի հրաժարվում «անընդհատ հեղափոխության» իր քաղաքականորեն սխալ ու վնասակար թեորիայից: Այդ մասին նա գրում ե իր «1905» գրքի առաջաբանում (1922 թ.):

Մի ուրիշ գրքում («Նոր կուրս») Տրոցկին ավելի եւս վճռականորեն նկատում ե «... Ինչ վերաբերում ե պերմանենտ հեղափոխության տեսությունը, յես վոչ մի հիմք չեմ տեսնում հրաժարվելու նրանից, ինչ վոր գրել եմ այդ առթիվ 1904-5 թվին ե ավելի ուշ: Յես այժմ ել հաշվում եմ, վոր իմ այն ժամանակ զորգացրած մտքերի հիմնական ընթացքը անհամեմատ ավելի մոտ ե լենինիզմի իրական ելույթինը, քան թե շատ ու շատ

XII, ԳՅՈՒՂԱՅԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՐԻՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ԴԱՇՆԱԿԻՑ

ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԻ ՈՒ ԳՅՈՒՂԱՅԻՈՒԹՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ-
ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԴԻԿՏԱՏՈՐԱՆ—ԲՈՅԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԼՈՁՈՒՆԳԸ ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Դեռ հեղափոխության հենց սկզբին — 1905 թվի փետր-
վարին Լենինը առաջադրում էր, իբրև բոյլշևիկներին հիմնա-
կան խնդիր, անհրաժեշտությունը՝ կռվել ապստամբություն
«հշանակելու» և եակցիոն յերկյուղի կամ պրոլետարիատի ու
բան նրանից, ինչ վոր գրում էին այն ժամանակվա մի շարք
բոյլշևիկներ»:

Ու՛մինսկուն գրած մի նամակում Տրոցկին գրում է՝ «Յեւ
բոլորովին չեմ հաշվում, վոր իմ տարաձայնությունների մեջ
բոյլշևիկներին հետ յես սխալ էյի բոլոր կետերում... Հաշվում
եմ, վոր հեղափոխության շարժիչ ուժերի իմ գնահատումը ան-
պայման ուղիղ էր»... Ավելի ևս բացահայտ ու ցինիկաբար Տրոց-
կին հայտնում է այդ միտքը իր վերջին, արտասահմանում լույս
տեսած ու կուսակցության և Խորհրդային իշխանության դեմ
ստահող բանասանձներով լի «Իմ կյանքը» գրքում:

Տրոցկին վոչ միայն թերագնահատում էր գյուղացիությունը,
այլ և թերահավատ էր բանվոր դասակարգի ուժերի նկատմամբ,
վորովհետև չէր հավատում (ու չի հավատում) սոցիալիզմի կառուց-
ման ավարտման հնարավորությունը մի յերկրում, չէր հավատում
(ու չի հավատում) պրոլետարիատի ընդունակությունը՝ ղեկավարել
գյուղացիությունը: Այդպիսով, արոցկիզմի եյությունը կայանում
է վոչ միայն պրոլետարիատի դաշնակիցների դերի սխալ գնահա-
տման մեջ, վոչ միայն գյուղացիության թերագնահատման մեջ,
այլ և — գլխավորապես — պրոլետարիատի իրա դերի ու նրա ղեկ-
ատությունի սխալ բացատրության մեջ: Այդ ստիպում է արոց-
կիզմը համարել մենշևիզմի յուրատեսակ ձևավորումներից մեկը:

Ոպորտունիզմի «ձախ» ձևակերպումը, ինչպես միշտ, բա-
ցահայտ աջ ոպորտունիզմի ստվերն է միայն: Տրոցկիզմի քա-
ղաքական բանկրոտությունը գործնականում մենք ցույց տվինք
կոպիտ սխալների վրա, մասնավորապես — Պետերբուրգի Բանվո-
րական Պատգամավորների Խորհրդի, վորի գլուխն էյին անցած
Տրոցկին ու իր համախոհները:

Գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական ղեկա-
տության յերկյուղի դեմ, այլ խոսքով՝ մենշևիկներին տակ-
տիկայի դեմ կռվելու անհրաժեշտությունը, քանի վոր
մենշևիկները ժխտում էյին պրոլետարիատի ու գյուղա-
ցիության յերկարատև դաշնակցության հնարավորու-
թյունը:

Միևնույն ժամանակ, ինչպես արդեն մատնանշված
է, Լենինը կռվում էր և արոցկիստական լոգունգի դեմ՝
«առանց ցարի, իսկ կառավարությունը բանվորական»,
շեշտելով, վոր սոցիալ-դեմոկրատիան միայն կխայտառա-
կեր իրեն, յեթե փորձեր «անմիջապես իրեն նպատակ
դնել սոցիալիստական հեղաշրջումը»:

Սրանք, ըստ եյության, վեճեր էյին
Վենետ հեղա-
փոխության
շարժիչ ուժերի
մասին
դեմոկրատական հեղափոխության շարժիչ ու-
ժերի մասին: Լենինը մատնանշում էր, վոր
բուրժուական հեղափոխությունը կարող է
տարվել «մինչև վերջը» միմիայն պրոլետա-
րիատի միության դեպքում՝ կիսապրոլետարական մասսա-
ների հետ, այսինքն՝ քաղաքի ու գյուղի աղքատ մանր-
բուրժուական մասսաների հետ: Լենինը շատ պարզ շոկում
է պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-
դեմոկրատական ղեկատվության պրոլետարիատի սոցիալիս-
տական ղեկատվությունից:

Մենշևիկները բացասում էյին բոյլշևիկական ստրատե-
գիական-տակտիկական պլանը և Լենինին մեղադրում էյին՝
ուսական հողի վրա... Ժողեսիզմ բուսցնելու մեջ (թե
ինչ է ժողեսիզմը, մենք կտեսնենք հետագայում): Նրանք
պնդում էյին, թե բոյլշևիկները գլորվել են գյուղացիու-
թյան, այսինքն, մանր-բուրժուազիայի տեսակետին, վոր
բոյլշևիկները ստիպված պիտի լինեն յուրացնելու Միլ-
յերանի գործելակերպը (նախկին ֆրանսիական սոցիա-
լիստ, վոր հետագայում դարձավ բուրժուական կառավա-
րության մինիստր), վոր գնդակահարում էր բանվորնե-

ըին բուրժուական «Գործադիր կոմիտեյի» մյուս անդամների հետ միասին: Այդ դիրքը — սպառնում էին մենշևիկները — վերջնականապես կխզե բոլշևիկներին բանվոր դասակարգից ու միևնույն ժամանակ առհավետ կխայտառակե սոցիալ-դեմոկրատիայի տնունը:

Մենշևիկները մատնանշում էին, վոր սոցիալիստների մասնակցութունը կառավարության մեջ բուրժուական դեմոկրատիայի հետ միասին արգելված է Ամստերդամի կոնգրեսի բանաձևով (այդ կոնգրեսը ընդունեց 1904 թ. բանաձև, վոր կապված էր Միլերանի ֆրանսիական կառավարության մեջ մտնելու հետ, հենց այդ կոնգրեսում Միլերանի դիրքը պաշտպանեց Ժոռեսը, վոր հեղափոխական սոցիալիստների կողմից առաջացրեց բողոք ու «Ժոռեսի դմի» դատապարտություն):

Մենշևիկների դատողությունը — ասում էր Վլադիմիր Իլյիչը — «ցույց է տալիս, վոր նրանք լավ անգիր են արել բանաձևերը, սակայն չեն հասկացել նրանց նշանակութունը: Ով վոր ցանկանում է դիալեկտիկական-մատերիալիստական տեսակետից գնահատել Ժոռեսի դմը, նա պետք է խստիվ ջոկե անձնական մոտիվները որբեկտիվ պատմական պայմաններից: Անհատականորեն Ժոռեսը ուզում էր փրկել հանրապետությունը, դաշինք կապելով դրա համար բուրժուական դեմոկրատիայի հետ: Այդ «փորձի» որբեկտիվ պայմանները կայանում էին նրանում, վոր հանրապետությունը Ֆրանսիայում արդեն փաստ էր և վոչ մի լուրջ վտանգ նրան չէր սպառնում... վոր իրականում բանվոր դասակարգի առաջ որբեկտիվորեն պատմությունը արդեն դրել էր սոցիալիստական հեղաշջման խնդիրները, վորոնցից յետ էին քաշում պրոլետարիատին միլերանները սոցիալական մանր բարենորոգումների խոստումով»:

«Այժմ վերցրեք Ռուսաստանը: Որբեկտիվ պայմանները տարբերվում են ֆրանսիականից, ինչպես յերկինքը

յերկրից: Իրերի որբեկտիվ պատմական ընթացքը ներկայումս դրել է ռուս պրոլետարիատի առաջ հենց դեմոկրատական հեղաշջման խնդիրը: Պատկերացրեք ձեր առաջ կոնկրետ ձևով որբեկտիվ պայմանների ամբողջ տարբերությունը և ասացե՛ք — ի՞նչ կարծել այն մարդկանց մասին, վոր մոռանում են այդ տարբերությունը, տավելով մի քանի խոսքերի նմանությամբ: Վորովհետև Ժոռեսը Ֆրանսիայում — յեզրակացնում է Լենինը — խոնարհվում էր բուրժուական սոցիալական ռեֆորմի առաջ, ծածկելով իրեն հանուն հանրապետության պայքարի սուբյեկտիվ նպատակով, — ապա ուրեմն մենք, ռուս սոցիալ-դեմոկրատներս, պետք է հրաժարվենք լուրջ պայքարից հանուն հանրապետության: Չե՞ վոր սրանում, հենց սրանում է կայանում նոր-խակրովյինների իմաստությունը» (այսինքն, մենշևիկների, վորոնք իրենց ձեռքն էին առել «Իսկրա»-ն, յերբ Վ. Ի. Լենինը նրա խմբագրությունից դուրս էր յեկել):

Մենշևիկները — ինչպես ընդգծում է Ուլանովսկի Ելիմի հեգեմոնը դեմոկրատական հեղափոխական կռիվից հանուն հանրապետության, հրաժարվում էին դեկավարող դերից հեղափոխության մեջ, թողնելով հեզեմոնիան (իշխող դիրքը) բուրժուազիային:

Մոտակա հեղափոխությունը լինելու յե բուրժուական — դատում էին մենշևիկները, — հետևաբար... Սակայն լսենք մենշևիկմի ճանաչված դեկավարներից մեկի — Մարտովի իսկական խոսքերը: «Կամ մենք — ասում էր Մարտովը — դասակարգային կուսակցություն ենք ու ձգտում ենք քաղաքական իշխանության միմիայն պրոլետարիատի հեղափոխական դիկտատուրայի անմիջական իրականացման համար ու այն ժամանակ մենք պետք է մնանք սկզբունքորեն անհաշտ ոպոզիցիալ՝ ամեն մի կառավարության հանդեպ: Յեվ կամ մենք, վրա հասնող բուրժուական հեղափոխության բազմակողմանի ու հաշող զարգացման մեջ շահագրգռված,

չենք տեսնում նրան աջակցելու այլ միջոց, քան մասնակցել ժամանակակից Ռուսաստանը վերասարքող կառավարության մեջ, իբրև մի ղեկավարող կուսակցություն»։ «Այն ժամանակ — շարունակում է Մարտինովը — մենք վերջ ենք տալիս մեր դասակարգային ընդդիմությունը ժամանակակից հասարակության պրոլետարիատից դուրս կանգնած բոլոր ուժերին, վերցնում ենք մեզ վրա պատմական սահմանափակության, բուրժուական հեղափոխության բոլոր արդյունքների ուղղակի պատասխանատվությունը... Ու վորոշ մոմենտին գտնվում ենք սուր անտագոնիզմի մեջ պրոլետարիատի այն մասսայի հետ, վորի նկատմամբ, չնայած մեր մասնակցությանը յերկրի կառավարությանը, իրենց ուժը պահպանում են բուրժուական հասարակարգի բոլոր «իմամենետ» (ներքին) որենքները, վորոնց անունն է՝ աղքատություն, գործազրկություն, անհավասարություն, անազատություն... Կամ-կամ»...

Մենշևիկները նպատակահարմար եյին գտնում մնալ «անհաշտ ոպոզիցիա ամեն մի կառավարության հանդեպ», նույն թվում և ամեն մի հեղափոխական կառավարության, — և հետևաբար նախորոք համաձայնում եյին՝ այդ կառավարության ղեկավարությունը առանց կռվի զիճել լիբերալ բուրժուազիային, վոր ձգտում էր իշխել հեղափոխական տարեքրին, — իհարկե, իր դասակարգային նպատակներով։

«Հեղափոխական» լիբերալ-բուրժուական կառավարությանը մենշևիկները պատրաստ եյին, «ոպոզիցիայի» պաշտոնական դերում մնալով, ամեն կերպ աջակցել, ի դեմս լիբերալ բուրժուազիայի մենշևիկները ուզում եյին գտնել բարեհույս հեղափոխական դաշնակից։

Ահա ինչ էր գրում, որինակ, Մարտինովը — «...Մենք իրավունք ունենք հուսալու, վոր հասարակության ամենադեմոկրատիկ մասը պետք է դուրս գա, վերջապես, բարյացակամ չեզոքության վիճակից ու ոգնության հասնի

ապստամբած պրոլետարիատին. հենց այդ պատճառով մենք իրավունք ունենք հուսալու բուրժուական դեմոկրատիայի հեղափոխականացմանը»։ Մարտինովը ավելի ևս պարզ արտահայտում է յուր այդ միտքը նույն հոդվածում, յերբ շեշտում է, թե՝ «մեր մոտակա խնդիրների դրույթը պայմանավորվում է (բացի պրոլետարիատի պայքարից հանուն իր քաղաքական ինքնուրույնության) պրոլետարիատի անխուսափելի հեղափոխական աշխատակցությամբ բուրժուական դեմոկրատիայի հետ»։

Այսպես, ուրեմն, վոչ թե գյուղացիությունը, այլ բուրժուական դեմոկրատիան, — կամ, ավելի պարզ, բուրժուազիան, — ահա — մենշևիկների կարծիքով — պրոլետարիատի դաշնակիցը դեմոկրատական հեղափոխության մեջ։

Ընթերցողը հեշտությամբ կնկատի, վոր մեղադրելով բոյլշևիկներին «ժողեսիզմի» մեջ, մենշևիկները լուրջ ուր եյին ծեծում, քանի վոր ժողեսիզմը նշանակում է — ինչպես գրում էր Լենինը — «պրոլետարիատի շահերին անգիտակցաբար դավաճանել, պրոլետարիատին դարձնել բուրժուազիայի պոչ»...

«Մենշևիզմի դիրքը՝ պրոլետարիատի յենթարկումն է լիբերալական ազդեցությանը», — գրում էր Լենինը մի այլ տեղ։ Դա մենշևիկների հիմնական մեղքն էր, վոր կապված էր հեղափոխության բնույթի ու նրա շարժիչ ուժերի սխալ գնահատման հետ։

«Մարքսիստների մի մասը — գրում էր Վլադիմիր Իլյիչը մենշևիկների մասին, — զրանց աջ թևը ամբողջ ժամանակ բավարարվում էր բուրժուական հեղափոխության ընդհանուր, վերացական, շաբլոն ըմբռնումով, չկարողանալով հասկանալ տվյալ բուրժուական հեղափոխության, իբրև գյուղացիական հեղափոխության, առանձնահատկությունները։

Միանգամայն բնական էր ու անխուսափելի, վոր սոցիալ-դեմոկրատիայի այդ թևը չէր կարող հասկանալ

մեր բուրժուազիայի հակա-հեղափոխականության ակունքը ռուսական հեղափոխության մեջ, չե՛ր կարող վորոշել պարզորեն, թե՛ վոր դասակարգերը ընդունակ են այդ հեղափոխության մեջ լրիվ հաղթանակ տանելու, չե՛ր կարող չկանգնել այն տեսակետին, թե՛ բուրժուական հեղափոխության մեջ պրոլետարիատը պետք է աջակցե՛ բուրժուազիային, բուրժուական հեղափոխության մեջ գործողը պետք է լինի բուրժուազիան, հեղափոխության թափը կթուլանա, յեթե՛ բուրժուազիան հեռանա և այլն»:

Բոյլշևիկները, մենշևիկներին տարբեր, այլ կերպ էյին գնահատում 1905 — 1907 թվերի դեմոկրատական հեղափոխության առանձնահատկությունները և այլ կերպ էյին վորոշում պրոլետարիատի ու նրա հեղափոխական դաշնակիցների խնդիրները:

«Բոյլշևիկները հեղափոխության հենց սկզբից — 1905 թվի գարնանը ու ամառը, յերբ դեռևս խոսք էլ չե՛ր կարող լինել ներկայումս տգետ կամ վոչ խելացի մարդկանց մոտ այնքան տարածված սովորության մասին — խառնել բոյլշևիզմը բոյկոտիզմի հետ, բոյկոտիզմի և այլն, պարզ մատնանշեցին մեր տակտիկական տարաձայնությունների աղբյուրը, առանձնացնելով գյուղացիական հեղափոխության, իբրև բուրժուական հեղափոխության տեսակներից մեկի, ըմբռնումը ու ընտրողելով նրա հաղթանակը — «պրոլետարիատի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրան»:

Դեռ 1905 թ. մարտին, գյուղացիական մասսայական շարժման առաջին նշանների ժամանակ, Լենինը գրում եր՝ «Քաղաքի բանվորական շարժումը նոր դաշնակից և ստանում հանձինս հեղափոխական գյուղացիության: Պրոլետարիատի գլխակից ավանդարդի — սոցիալ-դեմոկրատիայի դեպի գյուղացիական շարժումը վերաբերմունքի հարցը ստանում է անմիջական գործնական նշանակություն ու պետք է մոտակա հերթին որակարգի մեջ դրվի մեր բոլոր կուսակ-

ցական կազմակերպություններում, պրոպագանդիստների ու ագիտատորների բոլոր յելույթներում»:

Հեղափոխական գյուղացիությունը — պրոլետարիատի նոր դաշնակիցն է: Այս եր բոյլշևիկների դիրքը դեմոկրատական հեղափոխության մեջ: Արդյոք ամբողջ գյուղացիությունը պրոլետարիատի դաշնակիցն է: Այդ հարցի պատասխանը Լենինի մոտ կապված է առաջին անգամ 1905 թվին առաջադրած ուսմունքի՝ հետ — բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխության՝ սոցիալիստականի վերածվելու, վերաճելու ուսմունքը:

Դասակարգային ուժերի անհրաժեշտ բանվորների ու գյուղացիների դասավորումը դեմոկրատական հեղափոխությունից, թյան մեջ վորոշելիս, Լենինը միևնույն իբրեւ դասակարգային կուլի առանձնահատկ վերադասավորման մասին՝ այդ հեղափոխությունը սոցիալիստականի վերածվելու դեպքում ու նախորդ պատրաստում եր կուսակցությունը ու ամբողջ բանվոր դասակարգը նոր խնդիրներին՝ դասակարգային կուլի նոր պայմաններում:

«Մենք աջակցում ենք գյուղացիական շարժմանը, — գրում եր Լենինը, — վորչափ վոր նա հեղափոխական-դեմոկրատական է: Մենք պատրաստվում ենք (հենց այժմ, անհապաղ պատրաստվում ենք) կուլելու նրա դեմ, վորչափ վոր նա դուրս գա իբրև ռեակցիոն, հակապրոլետարական (ընդգծումը մերն է): Մարքսիզմի ամբողջ էությունն այս կրկնակի խնդրի մեջ է, վորը պարզացնել կամ սեղմել մեկ հասարակ խնդրի կարող են միայն մարքսիզմը չհասկացող մարդիկ»:

Մի այլ տեղ Լենինը այսպես է ընտրողում պրոլետարիատի խնդիրները դեմոկրատական հեղափոխության մեջ՝

«Գյուղացիական բուրժուազիայի հետ ամեն տեսակի ճորտատիրություն ու ճորտատեր-կալվածատերերի դեմ,

քաղաքային պրոլետարիատի հետ գյուղացիական ու ամեն տեսակի այլ բուրժուազիայի դեմ — այս է գյուղական պրոլետարի ու նրա գաղափարախոս-սոցիալ-դեմոկրատիայի գիծը։ Այլ խոսքով — աջակցել գյուղացիությանը ու ոգնել մինչև «սրբազան» «բարսիկ» սեփականության ամեն տեսակի խլումը՝ վորքան վոր այդ գյուղացիությունը հանդես է գալիս հեղափոխական-դեմոկրատական նորեն։ Վերաբերվել գյուղացիությանը անվստահ, կազմակերպվել նրանից զատ, պատրաստ լինել նրա դեմ կռիվելու՝ վորքան վոր այդ գյուղացիությունը հանդես է գալիս, իբրև ռեակցիոն և կամ հակապրոլետարական ուժ»։

Վոչ միայն սոցիալիստական, այլև դեմոկրատական հեղափոխության մեջ բանվորների ու գյուղացիների միությունը չի նշանակում, ըստ Լենինի, — ի տարբերություն ռպորտունիստական ըմբռնման, — վոչ մի դեպքում բանվորների ու գյուղացիների ձուլումը մի «բանվորա-գյուղացիական դասակարգի» (ինչպես գրում էլին, որինակ, Եսենները), այլ և չի նշանակում պրոլետարիատի՝ ղեկավարող դերի թուլացումը։

«Հեգեմոնի (գերիշխողի) դերը, վոր միշտ մատնանշվում էր հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմից պրոլետարիատին, բուրժուական ազատագրական շարժման մեջ, — շեշտում էր Վլադիմիր Իլյինը, — պետք չեղավ բնորոշել ավելի ճիշտ, իբրև ղեկավարի դեր, վոր տանում է իր յետևից գյուղացիությունը։ Ուր է տանում։ Բուրժուական հեղափոխության համար՝ ամենահետևողական ու վճռական ձևով»։

Դաշնակցություն ամբողջ գյուղացիության հետ դեմոկրատական հեղափոխության մեջ, — ուսուցանում էր Լենինը, — դա գյուղացիությանը ղեկավարելու պայքարի առանձնահատուկ ձևն է և վոչ թե յերկու «խրավահավասար» դասակարգերի միություն։ Ինքնըստինքյան հասկա-

նալի չէ, վոր հեղափոխության զարգացման պրոցեսում, ինչ չափով վոր դեմոկրատական հեղափոխությունը քոցիալիստականի յեր վերածվում, պետք է փոխվեր և «բանվորների ու գյուղացիների միության» սոցիալ-դասակարգային եյության հասկացողությունը։

Դեռևս առաջին հեղափոխության շրջանում Լենինը նախատեսում էր կուսակցության տակտիկան 1917 թվին, յերբ գրում էր՝ «Պրոլետարիատը պետք է մինչև վերջը տանի դեմոկրատական հեղաշրջումը, միացնելով իրեն գյուղացիության մասսան (ընդգծումը մերն է), վորպեսզի ուժով խորտակե միապետության ընդդիմադրությունը ու կասեցնի բուրժուազիայի անկայունությունը։ Պրոլետարիատը պետք է կատարե սոցիալիստական հեղաշրջում, միացնելով իրեն ազգաբնակչության կիսապրոլետարական (ընդգծումը մերն է) տարրերի մասսան, վորպեսզի ուժով խորտակե բուրժուազիայի դիմադրությունը ու կասեցնի գյուղացիության ու մանր-բուրժուազիայի անկայունությունը»։

Դեմոկրատական հեղափոխության շրջանում պրոլետարիատը պլյուս գյուղացիությունը ուղղում է գլխավոր հարվածը ճորտատեր-կալվածատերերի, միապետության դեմ (լիբերալ բուրժուազիայի «չեզոքության» պայմանում)։

Սոցիալիստական հեղափոխության շրջանում գլխավոր թշնամին քաղաքի ու գյուղի բուրժուազիան է. հեղափոխության շարժիչ ուժերը — պրոլետարիատը պլյուս չքավար գյուղացիությունը (միշակ գյուղացիության «անկայունության» պայմանում)։ Միշակ գյուղացին հետագայում դառնում է պրոլետարիատի դաշնակիցը։

Այս է դասակարգային ուժերի դասավորման սխեման դեմոկրատական ու սոցիալիստական հեղափոխության մեջ, վոր առաջին անգամ նշեց Լենինը դեռ 1905 թվին և վոր

հետագայում միանգամայն հաստատվեց յերեք հեղափոխութունների փորձով։*

* Աջ թեքումավորները (Բուխարինի — Ռիկովի — Տոմսկու խումբը) վոչ ըստ Լենինի բացատրում են բանվորների ու գյուղացիների դաշնակցության հասկացողությունը։ Նրանք բանվորների ու գյուղացիների դաշնակցության, իբրև գյուղացիության փոփոխման դասակարգային կռիվ առանձնահատուկ ձևի, լենինյան տեսությունը փոխարինում են «կուլակի» սոցիալիզմի մեջ խաղաղ ներածելու տեսությամբ։ Լենինը տալիս է բանվորների ու գյուղացիների դաշնակցության դիալեկտիկական բնորոշումը յերեք գլխավորագույն շրջանների պայմաններում՝ բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխության, սոցիալիստական հեղափոխության ու սոցիալիզմի կառուցման։ Իսկ աջ թեքումավորները զուտ մեքենայորեն անց են կացնում լոգունգը մի շրջանից մյուս ու դրանով գլորվում են բանվորների ու գյուղացիների դաշնակցության հասկացողության վոչ խորը, վոչ պատմական ու ոպորտունիստական մեկնության։

Բավական է ծանոթանալ ընկ. Բուխարինի հակալենինյան հայացքների հետ՝ «Լենինի քաղաքական պատգամը» նրա ճառ-հոդվածի մեջ։ «Մեր սոցիալիստական շինարարության գլխավոր յերաշխիքն է — ասում է Բուխարինը — հոգսը դասակարգային ուժերի ամենաբարենպաստ դասավորման մասին, վորը կարող է ապահովել սոցիալիզմի հետագա շինարարության հնարավորությունը...

Հոգսը «պրոլետարական հեղափոխությունը» «գյուղացիական պատերազմի» հետ զուգելու մասին, նոր ձևով, այս անգամին շինարարական ձևով։ Սա յե գլխավորը»։

Ընկ. Բուխարինը համառորեն կրկնում է, թե յերկու հեղափոխությունների կապակցումը — բանվորական ու գյուղացիական — գա յե հոկտեմբերյան նվաճումների փրկության ու հետագա զարգացման միակ պայմանը։

«... Յեթե մեզ մոտ սոցիալիստական հեղափոխությունը զգալի չափերով պահպանվում է դասակարգային ուժերի այն առանձնահատուկ դասավորմամբ, վոր դեռ Մարքսն էր հաշվի առել, — շարունակում է ընկ. Բուխարինը, — պրոլետարական հեղափոխության ու գյուղացիական պատերազմի այդ զուգումը... պետք է շարունակվի ու պահպանվի ինչ գնով ել լինի,

XIII. ԱԵՐԿՈՒ ՀՈՍԱՆՔ — ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ «ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ»

Հ Ա Ն Ր Ա Գ ՈՒ Մ Ա Ր Ը

Այժմ տեսնենք, թե ով է ինչպես եր փաստորեն իրականացնում գյուղացիական շարժումը ղեկավարելը և ինչ չափով հաջողվում էր կապել իրար հետ հեղափոխության յերկու հոռանքները — բանվորական հեղափոխությունը ու «գյուղացիական պատերազմը»։

Առանձին ղեպքերում սոցիալ-դեմոկրատները (ավելի հաճախ բոլշևիկները) դառնում եյին գյուղացիական մասսայական շարժման անմիջական ղեկավարները, մանավանդ Ուկրաինայում, Մերձբալտյան շրջանում, Լեհաստանում և Անդրկովկասում։ Մի ժամանակ բոլշևիկները շատ ամուր կապեր ունեյին նաև կենտրոնական Ռուսաս-

տանում, յեթե զրկվենք դասակարգային ուժերի այդ առանձնահատուկ բարենպաստ դասավորումից այլևս չի լինի սոցիալիստական հեղափոխության ծավալման ամբողջ հիմքը մեր յերկրում»։

Ի՞նչ է ընկ. Բուխարինի այս պնդումների իմաստը։ Անշուշտ, այն, վոր կուսակցությունը չպետք է գրոհ տա գյուղի կապիտալիստական տարրերի վրա, չպետք է արժատախիլ անի կապիտալիզմը գյուղում, չպետք է իրեն նպատակ դնի — վերջ տալ կուլակին, իբրև դասակարգի։

Շատ նշանակալից է, վոր աջերը իրենց դիրքը սոցիալիզմի շինարարության շրջանում կապում են Մարքսի-Լենինի տեսության հետ պրոլետարական հեղափոխության կապակցության մասին գյուղացիական պատերազմի հետ ընդդեմ ճորտատիրության, այսինքն — բուրժուական հեղափոխության շրջանում։ Պրոլետարական հեղափոխության ու գյուղացիական պատերազմի կապակցության անհրաժեշտության անընդհատ հիշատակումը ներկա պայմաններում չի կարող չնշանակել հեղափոխությունը բուրժուական-դեմոկրատական շրջանակով սահմանափակելու փորձեր։ Աջերը հրավիրում են «ինչ գնով ել լինի» պահպանել դաշ-

տանում ու Վոլգայի շրջանում: 1905 թ. ստեղծվեցին «շրջանային» կազմակերպություններ Մոսկվայում, Վորոնեժում, Կազանում, Սամարայում և այլ տեղերում:

«Սոցիալ-դեմոկրատիայի աշխատանքի ձևերը գյուղում չափազանց այլազան էին — գրում է Ա. Շեստակովը, — այդ շրջանի «գյուղականներից» մեկը. — այսպես, կենտրոնական նահանգների գյուղերում գոյություն ունեյին գլխավորապես «հենակետեր», այսինքն՝ առանձին գյուղացիներ, հաճախ բանվորներից կամ քաղաքի բանվորների հետ կապ ունեցողներից, վորոնց ուղարկվում էր անլեզու գրականություն — տարածելու համար: Ավելի սակավ դեպքերում կենտրոնական-սեահող նահանգներում հաջողվում էր կազմակերպել խմբակներ քաղաքական գրությունների ու հետագա կազմակերպչական աշխատանքի համար տվյալ գյուղում կամ մի քանի գյուղերի շրջանում: Սոցիալ-դեմոկրատիայի հենց այս գյուղական բջիջները 1906 թ. մասնակցում էին Պետական Դոմայի ընտրություններին ու այդպիսով կուսակցությունն այն ժամանակվա քաղաքական որգաններն էին գյուղում»:

Նակցությունը ամբողջ գյուղացիության հետ (դա բղիթում է պրոլետարական հեղափոխության ու գյուղացիական պատերազմի կապակցության լուրնգից):

Իսկ կենինը կապում էր սոցիալիստական հեղափոխությունը գյուղացիության շերտավորման հետ, նրա հետ, վոր «հեղափոխությունից կպոկվեն ունևոր, շահագործող դասակարգերը»: Աջ թեքումավորները, չհասկանալով կուսակցության այս գլխավորագյուն խնդիրը, հակառակ են ուժեղ գրոհ կուլակի դեմ սկսելուն, թեպետ և (խոսքերով) պատրաստ են «ընդունելու» այդ գրոհի անհրաժեշտությունը: Ոպորտունիստական տեսությունը անխուսափելիորեն առաջ է բերում ոպորտունիստական սխալներ գործնականում: Այդ աջ-ոպորտունիստական սխալների պատմական արմատները առանձնապես պարզ են դառնում, ինչպես տեսնում ենք, բոյլշևիզմի ստրատեգիա-տակտիկական պլանները զանազան շրջաններում ուսումնասիրելիս, — մասնավորապես — 1905 — 7 թ. հեղափոխության շրջանում:

Մի քանի նահանգներում (որինակ, Սարատովի, Տամբովի) կուսակցություն կենտրոններին կից գոյություն ունեյին հատուկ որգաններ գյուղացիության մեջ աշխատելու համար, «գյուղական աշխատանքի» բաժինները նման մի բան, այսպես կոչված «հողային կոլեգիաներ», «հողային լիգաներ» և գյուղական կոմիտեներ:

Նույնիսկ լիբերալ-բուրժուական մամուլը ժամանակին ու վոչ առանց հիմքի մատնանշում էր սոցիալ-դեմոկրատիայի ազդեցությունը գյուղատնտեսական բանվորների և ամբողջ գյուղացիության շարժման վրա այնպիսի նահանգներում, ինչպես Տվերի և ուրիշները: «Սոցիալ-դեմոկրատները մեծ համակրանք են վայելում — գրում էր կադետական «Ռուսսկիյ Վեդոմոստի» թերթը: Նրանք գրեթե ամեն որ զանազան տեղերում սարքում են միտինգներ, արտասանում ճառեր... Պերվինյան գյուղաշրջանում իշխանության գոյությունը բացասվում է ամբողջությամբ ու բացահայտորեն: Զեմսկիյ նաչալնիկի իշխանությունը գոյություն չունի, համայնական վորոշումների հիման վրա (յերեսուն համայնք) տեղահան են արվում գյուղական ու գյուղըշրջանային իշխանությունները: Բոլոր գործերը վարում են գյուղացիության ընտրած պատգամավորները. գյուղաշրջանի գործերը վարում է կոմիտեն: Հարկերից հավաքվում են միայն ապահովագրական վճարումները: Միտինգները վերջանում են յերթերով — կարմիր դրոշակներով ու հեղափոխական յերգերով:

Գյուղական կուսակցական բջիջները նկատելի ակտիվություն էին արտաբերում Ուկրայինայում, ուր նրանց հաջողվում էր առաջ բերել նորակոչներ (ռեկրուտներ) տալու մասսայական հրաժարում և ղեկավարել բատրակների գործադուլները: Ակտիվություն նկատվում էր նաև հյուսիս-արևմտյան շրջանում: Սակայն առանձնապես ուժեղ էր բոյլշևիզմի մասնակցությունը գուբիական ապստամ-

բության մեջ (կովկասում) և գյուղատնտեսական գործադուլների մեջ Լեհաստանում:

Պրոլետարիատի ղեկավարութունը գտավ, անշուշտ, իրա արտահայտութունը գյուղացիական պայքարի բնույթի ու մեթոդների մեջ: Զի կարող ուշադրության չարժանանալ և այն փաստը, վոր գյուղացիական խոշոր շարժումները ծավալվում էին սովորաբար բանվորական հեղափոխության պոթիկոմներից անմիջապես հետո: Այսպես, որինակ, 1905 թվի գարնան գյուղացիական շարժումը կապված էր բանվորական գործադուլային շարժման հունվար-փետրվարյան (Կարմիր կամ Արյունոտ Կիրակիից հետո) ալիքների հետ: Նույն թվի աշնան գյուղացիական շարժումը կապված էր հոկտեմբերյան յերկաթուղային ու ընդհանուր գործադուլի հետ, իսկ 1906 թ. գարնան ու ամառվա շարժումը — Մոսկվայի գեկտեմբերյան զինված ապստամբության հետ:

Ուշադրությամբ զննելով գյուղացիական շարժման առաջնորդների «ֆիզիոնոմիան», մենք շատ հաճախ տեսնում ենք նրանց թվում քաղաքի բանվորներ, վոր գյուղ են յեկել գործադուլի պատճառով ձեռնարկության առժամանակ փակվելու հետևանքով, կամ քաղաքում ժամանակավոր աշխատանքից տուն վերադարձած ու քաղաքում պրոպագանդի յենթարկված գյուղացիներ: Որինակ, Սիմբիրսկի նահանգից իրենք իշխանութունները ղեկուցում էին, վոր «թուղիկներ տարածողները զխավորապես իրենք գյուղացիներն են, վոր վերադառնում են ժամանակավոր աշխատանքներից Սամարայում ու այլ Մերձ-Վոլգյան քաղաքներում»: Որլովսկիյ նահանգի Կարաչևի գավառում հանքերից վերադարձող բանվորները ղրդում են հետևել գործարանային բանվորների որինակին՝ «քեցեք կառավարիչներին — ասում են նրանք — ու ինքներդ բռնեցեք նրանց տեղը, տեղահան արեք բանվորներին»:

Կիսաբանվորների-կիսագյուղացիների ազդեցության տակ գյուղական ժողովները հաճախ վորոշումներ էյին կայացնում, պահանջելով արմատական տնտեսական բարեփոխումներ քաղաքում:

Ահա, որինակ, Տվերի նահանգի Նովոտորժսկիյ գավառի գյուղաշրջաններից մեկի միաձայն ընդունված բանաձևը՝ «Պաշտպանելով բանվոր դասակարգը, իբրև մեր յեղբայրներին, իբրև ժողովրդի իրավունքի համար մարտնչող դասակարգի, նրա հետ միասին պահանջում ենք Տ-ժամյա աշխատանքի որ բոլոր գործարանային ու արդյունաբերական ձեռնարկութուններում, գործադուլների ազատութուն, այլև բանվորների պետական ապահովագրում դժբախտ դեպքերից, հիվանդութուններից ու մահից»:

Բացառապես բանվորական հեղափոխության ազդեցության տակ՝ առաջ յեկան 1905 թվին գյուղացիական պատգամավորների խորհուրդները — նույն Տվերի նահանգում, այլև Ռոստովի ու Նովոռոսիյսկի շրջակա գյուղերում:

«Տվերի նահանգում — գրում է 1905 թվի բանվորական խորհուրդների պատմագիր Պ. Գորինը, — գյուղացիական խորհուրդների կազմակերպութունը կատարվում էր Ռ-Ս-Դ-Կ Տվերի Կոմիտեյի մոտիկ մասնակցությամբ. Կոմիտեն կազմակերպում էր գյուղերում մի շարք միտինգներ, վորոնցից հետո կատարվում էին խորհրդի ընտրութուններ»:

Սկզբում խորհրդի անելիքները ձևակերպվում էին, իբրև չքավոր գյուղացիության պայքարը ղեկավարող ու գյուղաշրջանի բոլոր գործերը վարող մի կազմակերպության անելիքներ: Սակայն, գյուղաշրջանային համագումարավելի ևս ընդլայնեց այդ խնդիրները: Գյուղացիական պատգամավորների խորհուրդը վորոշեց վերցնել ամբողջ գյուղա-

շրջանի գյուղացիական շարժման ղեկավարութիւնը իր ձեռքը: Հենց այստեղ եւ պատգամավորները բոյկոտ հայտարարեցին ցարական ադմինիստրացիային ու կոչ արին ազգաբնակչութեանը — բոլոր գործերով դիմել Խորհրդին: Խորհուրդը դառնում եր գյուղում իշխանութիւն» — նկատում ե ընկ. Գորինը:

Հաշվի առնելով սոցիալ-դեմոկրատիայի ազդեցութիւնը գյուղում առաջին հեղափոխութեան շրջանում, պետք է, սակայն, ասել, վոր թեև սոցիալ-դեմոկրատիան 1905 — 7 թ. ուներ գյուղում հաճախ նույնիսկ խիստ ամուր կապեր ու արմատներ, բայց և այնպես նրա աշխատանքը գյուղացիութեան մեջ, բացի Մերձբալտյան շրջանից ու Անդրկովկասից, զգալի չափերով յետ եր մնում քաղաքի հեղափոխական շարժման թափից: Բանվոր դասակարգը ու նրա ավանգարդը — սոցիալ-դեմոկրատիան գյուղացիութեան միակ ղեկավարը չեյին:

1905 թվին ինքը գյուղը, ինչպես արդեն ասացինք, միակերպ, միատեսակ չեր: Նա այդ շրջանում արդեն զգալի չափերով շերտավորված եր:

Հողագործի գյուղացիները կազմում եյին ընդհանուր գյուղական ազգաբնակչութեան վոչ պակաս քան 25%-ը: Անցյալ դարի 1880-ական թվերի վերջերին ու 90-ական թվերի սկզբներին գյուղացիական տնտեսութիւնները 22%-ը ուներ իր ձեռքին բոլոր ձիւերի 56,4%: գյուղացիական բոլոր տնտեսութիւնների 55,8%-ը կամ մեկ ձի ուներ, կամ բոլորովին չուներ: Այլ խոսքով, գյուղացիական տնտեսութիւնների քառորդը ուներ իր ձեռքին բոլոր ձիւերի կեսից ավելին:

1896 ու 1900 թվերի ժամանակամիջոցում գյուղացիական տնտեսութիւնների թիւը ավելացավ և այդ ավելացումը գրեթե ամբողջովին ընկնում ե գյուղի աղքատ մասի վրա. իսկ գյուղացիական ձիւերի թիւը նույն ժամանակամիջոցի ընթացքում պակասեց — 1891 թվի սովի շնորհիւ: Սրանից պարզ է, վոր դեռ մինչև 1905 թիւը

գյուղացիութեան մեջ կատարվում եր յերկու բեռների ձևակերպումը՝ մի կողմից — կուլակների, իսկ մյուս կողմից — ռանչպարների:

Ի՞նչ դեր եյին խաղում այդ բեռները 1905 — 1907 թվերի գյուղացիական շարժման մեջ:

Այդ հարցին պատասխանելը այնքան ել հեշտ չէ: Իհարկե, չքավորները գյուղացիութեան ամենից ավելի շահագործվող ու անբավական շերտն եյին կազմում: Սակայն, կասկածից դուրս ե և այն, վոր ճորտատեր-կալվածատիրոջ իշխանութիւնը մոտ չեր և գյուղի ունևոր շերտերի սրտին:

«Հաճարի արտահանութեան մեջ — գրում ե Ա. Շեստակովը, բնութագրելով կենտրոնական շրջանը — մրցում կար կալվածատերերի ու գյուղացիութեան ունևոր շերտերի միջև. կալվածատերերը իրենց «ոտրաբոսակաների» սխառմով իջեցնում եյին գները շուկայում և միևնույն ժամանակ հնարավորութիւն չեյին տալիս ունևոր գյուղացիութեանը լայնացնել իրենց տնտեսութիւնը, շնորհիւ հողի պակասութեանը, վորը գտնվում եր կալվածատերերի ձեռքին: Հաճարի ցած գները իջեցնում եյին ունևոր գյուղացիների տնտեսութիւնը: Այդպիսով, կենտրոնական Ռուսաստանի գյուղացիութեան այդ մասը տրամադիր եր հեղափոխութեանը հարելու, այլ պատճառներով, իհարկե, քան չուներները»:

Հաճախ ունևոր գյուղացիները շարժման գլուխ եյին անցնում: 1905 թվի գարնանը Պոդոլսկիյ նահանգում, ուր ծավալվել եր գործադուլային շարժումը, «գեկավարները — ըստ Մասլովի — ավելի ունևոր գյուղացիներն եյին. ավելի յերկյուղոտ եյին հողագործիները, վորովհետև նրանք չեն կարող ապրել առանց ամենորոյա վաստակի ու ստիպված եյին շատ շուտով վերջ տալ գործադուլին, խուսափելով սովից: Փորձեր յեղան ունևորներից չքավորների համար մթերք հավաքելու, բայց դրան խանգարեցին յեկած գործերը»:

Պարզ է, վոր վոչ միայն քաղաքից յեկած բանվորները, այլև «խողյալչիկ-մոլոխիչները» գյուղացիական շարժման ղեկավարներն էին: Այդ հաստատում է I ու II Պետական Դումաների գյուղացիական պատգամավորների սոցիալական կազմը: Ավելի ևս լավ բնութագրում է ունեվորները դերը այսպես կոչված Գյուղացիական Միության ու նրա գլխավոր կուսակցության՝ սոցիալիստ-հեղափոխականների գործնեյությունը:

Գյուղացիական Միությունը ստեղծվեց 1905 թվի ամսուր: Զբաղվոր գյուղացիությունը թեպետ և ներկայացված էր այդ Միության համագումարներում, սակայն փոքրամասնություն էր կազմում: Վճռական ձայնը պատկանում էր «տնտեսատեր մոլոխիկին»: Այդ նա յեր, վոր եսեր Ֆունդամինսկու բերանով Միության I համագումարում (1905 թ. հուլիսի 31 — ոգոստոսի 3) խնդրում է «չդատապարտել կալվածատերերին կարիքի ու սովի, չզրկել նրանց վորոշ քանակ հողից (մինչև 50 դեսյատին) ու տալ նրանց, բացի դրանից, կենսաթոշակ»: Այդ նա յեր առաջարկում վերցնել հողը մասնավոր սեփականատերերից «մասամբ վարձատրության» ու հարցի լուծումը հետաձգում էր «մինչև Սահմանադիր ժողովը»:

Բնորոշ է և այն, վոր պատգամավորները* զանց էին առնում հարցը ցարի մասին. սոցիալ-դեմոկրատների առաջարկը հանրապետության մասին մերժվեց ձայների մեծամասնությամբ: «Եսերները — նկատում է ընկ. Շեստակովը — և նրա հետ մեկտեղ պնդում էին գյուղացիական պատգամավորների աջ մասը, թե գյուղացիական մասսան դեռևս չի հասունացել այդպիսի լոզունգների համար, հարցի այդորի-

* Գյուղացիական Միության Համառուսական I Համագումարին ներկա էին մոտ 100 պատգամավորներ 22 նահանգներից:

նակ վճռական դրույթի համար, վորպեսզի որակարգի մեջ մտցնե հեղափոխության խնդիրը»:

Վոչ ավելի լավ, յեթե վոչ ավելի վատ, պահում էին իրենց եսերները և Գյուղացիական Միության մյուս առաջնորդները (մասամբ կադետները, մասամբ անկուսակցական մտավորականները) Միության II-րդ Համագումարում (1905 թվի նոյեմբերի 6 — 10):

Համագումարում նշմարվեց յերկու ուղղություն՝ մեկը — խաղաղ, վոր գերակշռողն էր, մյուսը — վոչ խաղաղ, վոր ներկայացված էր գլխավորապես հանձինս Սարատովի նահանգի պատգամավորների, ուր այն ժամանակ ծավալված էր ուժեղ գյուղացիական շարժում:

Համագումարի բանաձևում վոչ մի խոսք չկա զինված ապստամբության մասին: Համագումարը խորհուրդ է տալիս գյուղացիության, նախ... չգործածել վոգելից խմիչքներ և, ապա, ավելի լայն չափերով ոգտագործել Հոկտեմբերի 17-ի մանիֆեստի՝ ժողովրդին տված ազատությունները:

Միությունը նախորդ էր այն անում «հողային ընդհանուր գործադուլի» այն դեպքում, յեթե կառավարությունը չգումարե Սահմանադիր ժողովը ճիշտ նշանակված ժամկետին — վոչ ուշ, քան 1906 թվի փետրվարին:

Համագումարը, եսերա-կադետական մտավորականության ղեկավարությամբ, այս դատարկ սպառնալիքից դենը չանցավ, թեպետ և նրա աշխատանքը ընթանում էր շատ բարենպաստ պայմաններում և բեեռած էր իր վրա հեղափոխական գյուղացիության ուշադրությունը*:

Բնորոշ է և այն, վոր Համագումարի ղեկավարները հրաժարվում են բոյլճեիկների ներկայացուցչին վճռական ձայնի իրավունք տալուց և համաձայնեցին թողնել նրան լոկ խորհրդակցական ձայնի իրավունքով:

* Գյուղացիական Միության Համառուսական II-րդ Համագումարին մասնակցում էին 187 պատգամավորներ 27 նահանգներից:

2-րդ համագումարից հետո սկսվում է Գյուղացիական Միության հոգևարժը: Պետական զանազան տուրքերից հրաժարվելու ու կառավարությանը ֆինանսական աջակցությունից զրկելու, I Պետական Դումայի բոյկոտ հայտարարելու կոչը — Միության կարապի յերգն էր: Դեռևս մինչև գյուղացիական հեղափոխության ջախջախումը Միությունը վերջ տվեց իր գոյությունը:

Միության նախկին ղեկավարների հետագա գործնեյությունը միանգամայն պարզեց այդ կազմակերպության կուլակային եյությունը: Ընդհակառակը, գյուղացիական խորհուրդների բջիջները 1905 թվին, միությունը հակառակ, գյուղացիության աշխատավոր մասսաների կազմակերպության այն ձևն էր, վորը թույլ տվեց, առաջին հեղափոխության մեծ փորձի հիման վրա, ամրացնել բանվորների ու գյուղացիների միությունը և ապահովել հեղափոխության հաղթանակը:

Գյուղացիական հեղափոխության թուլանգամարը լությունը բղխում էր իսկական, հաստատ պրոլետարական ղեկավարության բացակայությունից: Բանը նրանումը չէ, թե արդյոք զուգադիպվեցին իրար, ըստ ժամանակի, բանվորական ու գյուղացիական հեղափոխության ալիքները, թե վոչ: Ա. Շեստակովը, որինակ, մյուս պատմագիրներից տարբեր, փորձում է ապացուցել, թե 1905 թ. աշնանը տեղի ունեցավ հեղափոխության յերկու ալիքների զուգադիպումը: Այդ կարող է — հեղինակի խոսքով — «ծառայել շատ պայծառ որինակ քաղաքի ու գյուղի այն միությունը, վորի վրա Վ. Ի. Լենինը կառուցում էր իր յենթադրությունները բանվորների ու գյուղացիների հնարավոր հաղթանակի մասին կալվածատերերի ու բուրժուազիայի վրա»: Իրականում, սակայն, մենք ունեյինք գյուղացիական հեղափոխության անկասկած յետ մնալը բանվորականից: Բայց ամենագլխավորը այն է, վոր գյուղացիական շարժումը խոշոր չափերով ինքն իրեն էր թողնված

մանավանդ վոր բանվորները ևս այն ժամանակ դեռ նոր կազմակերպվում էյին ու չունեյին իրենց ամուր կուսակցությունը:

Բոյլշևիկական կուսակցությունը, իբրև մասսայական կուսակցություն, դեռ նոր կազմակերպվում, ձևակերպվում էր կուլի պրոցեսում և մշակում էր իր տեսության ու տակտիկայի հիմունքները:

Բանվորական պատգամավորների քաղաքային խորհուրդները իրանք ևս թույլ էյին տալիս կուպիտ քաղաքական սխալներ՝ մենշևիկների գերակշռող դերի շնորհիվ (նույն թվում և Պետերբուրգի խորհուրդը), և կամ ժամանակի սղություն պատճառով չկարողացան կապվել գյուղացիական մասսայի հետ, վորովհետև բանվորական հեղափոխությունը քաղաքում ջախջախվեց ավելի առաջ, քան հասան գյուղացիական ռեզերվները:

Բանվորական ու գյուղացիական հեղափոխության այդ հենց իրարից կտրված, իրարից զատված լինելու մեջ է կայանում 1905 թվի հեղափոխության պարտության գլխավոր պատճառը: Գյուղացիական հեղափոխությունը ինքնուստինքյան, վորքան էլ բարձրանային նրա ալիքները, չէր կարող հաղթանակը տանել առանց բանվոր դասակարգի կազմակերպությանը ու նրա կուսակցության ղեկավարությանը: Հեղափոխության հաղթանակը հնարավոր էր միայն հեղափոխության յերկու հոսանքների ձուլման դեպքում բանվոր դասակարգի միասնական գերիշխանության տակ: «Իսկ վորովհետև ապրանքային արտադրությունը չի միացնում ու չի կենտրոնացնում գյուղացիությունը — գրում էր Լենինը, — այլ տարրալուծում ու բաժանում ենրան, ապա գյուղացիական հեղափոխությունը ըուրժուակական յերկրում իրագործելի յե միայն պրոլետարիատի ղեկավարությամբ»:

1905 թվին հեղափոխության հաղթանակի այդ նախապայմանը գոյություն չունեւր: Այդ հենց պատճառով հեղափոխությունը տվեց համեմատաբար աննշան եֆֆեկտ:

Ճիշտ է, հեղափոխությունից հետո ունենոր գյուղացիութեան ձեռքը անցավ — ծանր պայմաններով — կալվածատիրական հողերի մի մասը, կառավարութիւնը ստիպւած էր ուժեղացնել հողերի հատկացումը Սիբիրում՝ չքավոր ու միջակ գյուղացիների տեղափոխութեան համար, կալվածատերերը արին մի քանի զիջումներ կապալագների և այլ խնդիրներում, սակայն հեղափոխությունից հետո յեւ «հողային հարցը» մնաց՝ ինչպես և հեղափոխությունից առաջ՝ իր ամբողջ սրութեամբ ու խորութեամբ: 1905 — 1907 թվերի հեղափոխութիւնը չտապալեց միապետութիւնը, չտապալեց ճորտատեր-կալվածատերերին:

Յարական պղծիւստրացիայի ու կալվածատերերի փորձը — բաց անելու «վերջին կլապանը» ու նոր հեղափոխութեան առաջն առնելու «տնտեսական մոլորիչով» ոգնութեամբ, Ստոլըպինի հողային որենքների հիման վրա, վոր քանդում էին համայնքը ու ստեղծում գյուղում ամուր անհատական տնտեսութիւններ, խուտորներ ու «ոտրուկներ», — չտվին այն արդյունքը, վոր սպասում էր միապետութիւնը այդ ուժերից:

Դասակարգային հակասութիւնները պայթեցնում էին հին կարգերը, վոր հիմնված էին ճորտատիրութեան մնացորդների վրա, և նախապատրաստում էին նոր հեղափոխութիւնը ավելի արագ, քան կատարվում էր ֆեոդալ-կալվածատերերի «վերածումը» յունկերների, կալվածատեր-բուրժուաների:

Նոր հեղափոխութիւն էր պետք՝ բազմամիլիոն գյուղացիութեան ուսերից կալվածատիրական լուծը վերջնականապես թոթափելու համար:

Հոկտեմբերն էր պետք՝ սոցիալիստական հեղափոխութեան շրջանը բանալու ու միևնույն ժամանակ «անցողակի կերպով» (Լենին) բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխութիւնը մինչև վերջը հասցնելու համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Եջ
1. «Ամբողջ հողը» — «ամբողջ ազատությունը»	3
2. Փոքրկից առաջ	12
3. Գյուղացիական շարժման խնդիրը դարձավ հերթական: 1905 թվի գարունը, ամառը ու աշունը	17
4. Յեղերոգ ալիք — 1906 թվի	25
5. Գյուղացիական հեղափոխության հանգումը — 1907 թվի	29
6. Գյուղացիական հուզմունքների աշխարհագրությունը	30
7. Գյուղացիական բուրժուական հեղափոխությունը	33
8. «Ամենից առաջ՝ կարգ ու կանոն» — Աջերը, ոկյաբխսները, կադեսները	43
9. «Սոցիալիզացիա»... առանց սոցիալիստի: Ենեսները, սուդովիկները, եսերները	48
10. Ռեսավրացիայի վսանգից ազատելու համար պեժ է հեղափոխությունը հասցնել մինչեւ վերջ: Մենեվիկները հողի ազգայնացման դեմ են	53
11. Պերմանենս հեղափոխության բեռիան: Տրոցկու դիրքը	56
12. Գյուղացիությունը իբրեւ պոլեսարիասի դաւակից: Պոլեսարիասի ու գյուղացիության հեղափոխական-դեմոկրատական դիկսասուրան — բոլշեւիկների հիմնական լոզունգը դեմոկրատական հեղափոխության շրջանում	60
13. Յերկու հոսանք — բանվորական հեղափոխություն ու «գյուղացիական պատերազմ»: Հանրագումարը	71

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆ. ԿԵՆՏՐ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

Պ Ա Հ Ա Ն Ջ Ե Ց Ե Ք

Լենին — Գյուղացիության մասին	160 էջ, 40 կոպ.
» Պատերազմի մասին	376 էջ, 95 »
» Ինչ անել	224 էջ, 65 »
» Մի քանի առաջ, յերկու քանի հետ	272 էջ, 70 »
Լենինի պատգամները յերիսասարդության	15 »
» պատգամները ժողով. լուսավորութ. մասին	20 »
ՍՍՍՀԻՆ — Ազգային հարց	1 ռ. 60 »
» Գյուղացիական հարց	50 »
» Մեծ բեկման տարին	5 »
» Գլխապետությամբ հաջողությունների հետևանքով	4 »
» Ազգային հարցի շուրջը	8 »
ՍՍՍՀՍՍՐՈՎ — Դիպլոմատիկական մատերիալի վրա յեվ մեխանիստներ	1 ռ. 25 »
«ՍՍՍՀԻՆ» — (նոգվածների ժող. ծննդ. 50-ամյակի առթիվ)	50 »
«Պրոլետարական գրականության Ֆրոնտում» (ժող.)	1 ռ. 20 »

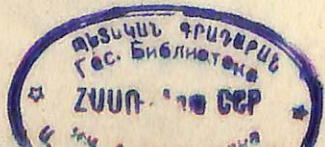
Երդե — 1905 թիվը	50 կոպ.
1905 թվի հեղափոխությունը (ժողովածու)	90 »
Ֆլեբովսկի — Մեր առաջին բանվ.-գյուղ. հեղափոխությունը 1905 թ.	70 »
Երդե — 1905 — 7 թ. ք. գյուղացիական պատերազմը (հեղափոխությունը)	60 »
Կարիյան — Անդրկովկասը 1905 թվին	40 »
Բրվալով — Պատմական վրա (գեղարվ.)	20 »

ՄԱՍՈՒԼԻ ՏԱԿ ԵՆ

Տիմիրյազով — Դարվեր յեվ նրա ուսմունքը	18 մամուլ
Լուկին — Արեվսյան Յեվոպայի նորագույն պատմությունը	35 »

Կենտ. պանեսում կա նախել կոլխոզային տարածման վերաբերյալ գրականությունը.

ՊԱՀԱՆՋԵՑԵՔ մեր գրացուցակը, վոր ուղարկվում է ձեր Դիմել՝ Москва, Никольская 10. Центриздат.

35 407.

О. П.

35168

Вн 81

801 0

Д. ЭРДЕ

Крестьянская война
(революция)
1905—1907 г. г.

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР
Москва, центр. Никольская, 10.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0411183

